

**Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

Факультет соціальних і гуманітарних наук

Кафедра історії та археології

Валінчук Сергій Юрійович

**УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЦІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ
МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Особистий підпис –

Науковий керівник –

І.С. Михальський, професор
кафедри історії та археології,
доктор історичних наук,
професор

Завідувач кафедри –

О.В. Набока, доктор
історичних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА ТА ІСТОРІОГРАФІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Історіографія дослідження.....	8
1.2. Джерела дослідження	14
1.3. Методологічні підходи дослідження	19
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ МИРОТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ...	26
2.1. Генезис миротворчих операцій та еволюція їхнього правового статусу.....	26
2.2. Миротворчі місії ООН та їхня організаційна структура	29
2.3. Проблеми модернізації та ефективності миротворчої діяльності ...	37
2.4. Нормативно-правове забезпечення участі України у миротворчих операціях	42
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ	48
3.1. Початок участі України у миротворчих місіях після здобуття незалежності.....	48
3.2. Участь українського військового контингенту в місіях на Балканах..	50
3.3. Українська гуманітарна місія в Грузії	51
3.4. Спільні миротворчі сили у Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова	53
Висновки до розділу 3	56

РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ В АЗІЇ ТА АФРИЦІ	58
4.1. Українська миротворча місія в Іраку	58
4.2. Міжнародні сили сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан.....	61
4.3. Українські миротворчі місії на Африканському континенті	64
Висновки до розділу 4	67
РОЗДІЛ 5. ТЕМА УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЧИХ СИЛ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ	69
5.1. Методика вивчення теми миротворчості у шкільному курсі громадянської освіти	69
5.2. Можливості використання досвіду України в миротворчих заходах для патріотичного виховання молоді	73
5.3. Авторська методична розробка уроку на тему українських миротворців.....	76
Висновки до розділу 5	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	88

ВСТУП

Миротворча діяльність – один із небагатьох інструментів міжнародної спільноти, що поєднує політико-дипломатичні, правові та військово-цивільні механізми запобігання та припинення збройних конфліктів, захисту цивільного населення і відновлення керованості територій. Для України, яка з моменту незалежності послідовно інтегрується у системи колективної безпеки та бере участь у місіях ООН, НАТО і ЄС, тема миротворчості має не лише дослідницьку, а й практичну вагу: вона стосується репутації держави, підготовки військових кадрів, дотримання міжнародного права та громадянського виховання молоді. Сучасна безпекова динаміка, зокрема триваюча російсько-українська війна, актуалізує потребу системно узагальнити досвід участі України в миротворчих операціях, окреслити його правові рамки, інституційні умови, результати та можливості використання цього досвіду в громадянській освіті.

Актуальність роботи зумовлена трьома чинниками. По-перше, еволюцією міжнародних операцій з підтримання миру від «класичного» розмежування сторін до багатокомпонентних місій з мандатами на захист цивільних, реформу сектору безпеки і підтримку верховенства права. По-друге, накопиченим українським практичним досвідом – від перших балканських місій і гуманітарної операції у Сванетії (1993) до участі в Іраку, Афганістані, на Африканському Розі та в Малі. По-третє, запитом Нової української школи (НУШ) на компетентнісне і ціннісне навчання та, зокрема, освітнім потенціалом цієї проблематики для громадянської освіти, де кейси українських миротворців є ресурсом такого навчання.

Отже, доцільність дослідження полягає в узгодженні наукового аналізу, правових засад і педагогічної практики в єдиній рамці.

Мета роботи – з'ясувати зміст, правові засади й етапи участі України в міжнародних миротворчих операціях у 1991–2022 рр. та визначити

можливості використання цього матеріалу як складової змісту інтегрованого курсу «Громадянська освіта» у 10 класі.

Завдання дослідження:

- визначити стан опрацювання проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, окреслити джерельну базу та методологію дослідження;
- проаналізувати генезу міжнародної миротворчості й еволюцію її правового статусу, роль органів ООН та регіональних організацій;
- висвітлити нормативно-правове забезпечення участі України у міжнародних операціях і місіях та встановити ключові етапи участі українських контингентів і персоналу у Європі, Азії та Африці;
- охарактеризувати дидактичні підходи до вивчення теми миротворчості у курсі «Громадянська освіта» у 10 класі та запропонувати авторську методичну розробку уроку.

Об’єкт дослідження – процес навчання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – участь українських миротворців у врегулюванні міжнародних конфліктів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. як складова змісту інтегрованого курсу «Громадянська освіта» у 10 класі.

Хронологічні межі фактичного матеріалу дослідження: нижня межа – 1991 р. (здобуття незалежності України та початок формування її зовнішньополітичної суб’єктності; практична участь України в міжнародних операціях розпочалася у 1992 р.); верхня – 2022 р., коли після початку повномасштабної російської агресії Україна відкликала національний контингент і національний персонал із міжнародних операцій та переорієнтувала сили й ресурси на потреби національної оборони. Для обґрунтування правових засад залучаються окремі документи попередніх періодів (Гаазькі конвенції 1907 р., Статут ООН 1945 р. тощо), однак вони виконують роль контексту. Освітні нормативно-програмні документи 2022–2025 рр. залучаються для методичної частини роботи і не розширюють хронологічних меж досліджуваної миротворчої діяльності.

Географічні межі: регіони основної участі України – Європа (Балкани, Східна Славонія, Косово; Південний Кавказ – Грузія; Придністровський регіон Республіки Молдова), Азія (Ірак, Афганістан), Африка (Судан/Дарфур, район Африканського Рогу/Сомалі, Малі, ДР Конго, Аб'єй). Окремо враховано глобальний рівень прийняття рішень в інституціях ООН і НАТО.

Вихідні дані та джерельна база включають: акти міжнародного права (Статут ООН, резолюції РБ та ГА ООН, угоди про статус сил), національне законодавство України (закони, укази, постанови щодо участі у місіях), офіційні матеріали ООН/НАТО/ЄС, довідкові бюлетені місій, праці з історії миротворчості, публікації з безпекових студій, академічні статті й огляди, матеріали профільних українських ресурсів (Міноборони, ArmyInform), а також освітні нормативно-програмні документи та педагогічні посібники з методики навчання історії та громадянської освіти.

Методи дослідження поєднують загальнологічні (аналіз, синтез, індукція/дедукція, узагальнення, систематизація) і спеціально-історичні підходи (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, інституційний аналіз, елементи кейс-стаді), а також правовий аналіз (нормативно-правова інтерпретація міжнародних і національних актів). Для розділу 5 використано нормативно-правовий і змістовий аналіз освітніх документів, аналіз навчально-методичної літератури та дидактичне проєктування; в авторській розробці застосовано аналіз джерел, роботу з навчальними кейсами, рольове моделювання, морально-правові дилеми та формувальне оцінювання.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні дидактичного потенціалу матеріалу про участь України в міжнародній діяльності з підтримання миру, безпеки та врегулювання конфліктів для навчання громадянської освіти, визначенні його місця у змісті курсу «Громадянська освіта» та розробленні способів його методичного опрацювання на основі конкретних історичних і правових кейсів.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання: (а) у викладанні курсу «Громадянська освіта» у 10 класі; (б) у підготовці та підвищенні кваліфікації педагогів історії та громадянської освіти; (в) у роботі шкільних методичних об'єднань – як готового сценарію уроку, що відповідає компетентнісному спрямуванню громадянської освіти.

Структура роботи зумовлена логікою досягнення мети та виконання завдань і складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (нормативні акти, офіційні матеріали, наукові видання, методична література, 92 пункти). Загальний обсяг роботи 97 сторінок, з яких – 84 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛЬНА ТА ІСТОРІОГРАФІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Історіографія участі України в міжнародних миротворчих операціях охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів: (а) праці з теорії та еволюції миротворчості ООН і колективної безпеки загалом; (б) дослідження правових засад участі держав у миротворчих місіях і трансформації мандатів; (в) тематичні й регіональні студії про Балкани, Афганістан, Ірак, Африку (Судан/Дарфур, Малі, ДР Конго) та Придністров'я; (г) роботи, що безпосередньо аналізують політико-правові, організаційні та військово-практичні аспекти участі України; (д) праці з методики навчання історії та громадянської освіти, важливі для дидактичного опрацювання досліджуваної проблематики. Окремий інформаційний масив становлять інституційні звіти, довідники і «сіра» література, включно з офіційними сайтами, довідками органів влади та медіаматеріалами. У межах цього поля дослідники поступово перейшли від описових наративів до критичних оцінок ефективності, зіставлення з міжнародними стандартами та виявлення специфіки українського досвіду.

Базові орієнтири задають документи ООН і узагальнювальні праці про гуманітарні інтервенції. Концептуальну рамку становлять Статут ООН [28; 34] та програмні документи – «Порядок денний для миру» Бутруса-Галі (1992) [7], що розвів і водночас пов'язав превентивну дипломатію, підтримання, примушення та розбудову миру, і резолюція ГА ООН «Єдність на користь миру» (377(V)) [3], яка історично слугує обхідним механізмом у разі паралічу РБ. На цьому тлі класичні монографії С. Честермена про «справедливу війну» і правові межі гуманітарних інтервенцій [68] та колективний том під редакцією М. Бердала і С. Економідеса [67] позначили головну напругу між легітимністю та легальністю інтервенцій, еволюцію мандатів і роль ООН у добу після «холодної війни».

Суттєвий внесок у переосмислення місця ООН зробили узагальнювальні огляди миротворчих операцій і довідкові праці. Розділ Р. Diehl у «Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations» реконструює прецедент UNEF I (1956–1967) і становлення принципів згоди, неупередженості та обмеженого застосування сили [70]. Стаття Рональда Гатто у «International Review of the Red Cross» відстежує перехід від peacekeeping до peacebuilding та «гібридизацію» інструментів (вибори, SSR/DDR, верховенство права) [75]. Сфера правового регулювання, включно з конвенційними обмеженнями на засоби і методи ведення бойових дій, репрезентована Конвенцією 1981 року (CCW) і протоколами до неї [4].

Офіційні сторінки Департаменту миротворчих операцій ООН (сьогодні – DPO/DPPA) систематизують процедури розгортання місій і розподіл повноважень між РБ, ГА та Генеральним секретарем [69; 79; 82]. У цих матеріалах фіксується рух від «традиційної» спостережної моделі до «робастних» мандатів із компонентом захисту цивільного населення (РОС), що є важливим контекстом для оцінки участі України.

Український сегмент історіографії органічно спирається на національну нормативну базу. Вона узагальнена у працях, присвячених міжнародно-правовій та внутрішньоправовій регламентації миротворчості (Л. Панченко) [50], та у статтях з аналізом мандатів, процедур скерування контингентів і статусу сил (SOFA/SOMA). Ключові акти – Закон «Про участь України в міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки» 1999 р. [20], Закон «Про порядок направлення підрозділів ЗСУ до інших держав» 2000 р. [14], зміни 2012 р. [9], а також укази Президента та рішення РНБО щодо воєнної доктрини та стратегії міжнародної миротворчої діяльності [15; 16; 17]. Ці документи систематизують компетенції суб'єктів ухвалення рішень (Президент – ВР – КМУ – МОУ), формати участі (нацконтингент/нацперсонал), фінансування та співвідношення з мандатами ООН/НАТО/ЄС/ОБСЄ.

Помітним напрямом є інституційні огляди МО України та профільних видань: офіційна хронологія участі ЗС України [41; 62], тематичні матеріали ArmyInform щодо Дня українського миротворця і резюме місій [36; 66], а також радіопроєкт ArmyFM [64]. Вони забезпечують первинну емпірику (чисельність, періоди, зони відповідальності, втрати, нагородження), але часто залишаються описовими, без аналітичної рефлексії щодо ефективності.

До наукових студій, які роблять крок від довідковості до аналізу, належать праці Л. В. Перової про правові та практичні аспекти участі України в миротворчих операціях ООН [51], статті Н. Романюк і О. Больчук з оглядом місій ООН за участі України [55], дослідження Д. Задирієнка та Л. Бабенка про участь у місіях НАТО, включно з «Активними зусиллями», «Океанським щитом» та тренувальними місіями [30–32; 39], а також аналітика про придністровське врегулювання (В. Пінцак, О. Неприцький, М. Резанова) [48; 53; 54]. Ці роботи ілюструють інституційне «вбудовування» України в сучасну архітектуру безпеки, але різняться за глибиною джерельної бази: від широкої опори на акти українського законодавства й офіційні релізи до критичного залучення міжнародних джерел.

Балканська проблематика – найрозробленіший кейс, що поєднує міжнародні узагальнення та українські наративи. Узагальнюючі енциклопедичні статті про Боснійську війну [35], різанину в Сребрениці [58], хорватську війну та операцію «Буря» [63] разом із документами про санкції і мандати (РБ ООН № 713, 757, 819, 1031) [22–25] формують фон для осмислення ролі UNPROFOR/IFOR/SFOR та UNMIK [86]. На цьому тлі українські джерела й журналістські реконструкції доповнюють картину мікрорівнем – свідченнями, логістикою, внутрішніми дилемами застосування сили і «нейтральності».

Кавказький трек репрезентований передусім двома сюжетами: (1) гуманітарна операція в Сванетії (жовтень 1993 р.), що в українському дискурсі позиціонується як перша самостійна гуманітарна «миротворча» акція держави (HADR) [60], і (2) політико-дипломатична підтримка Грузії у 2008 р., включно

з ВТС, візитами лідерів і гуманітарною допомогою [38; 40; 59]. У першому випадку джерельну базу творять відомчі матеріали, медіареконструкції та архівні публікації [60], у другому – офіційні заяви МЗС і президентські ініціативи [40].

Близькосхідний вимір охоплює участь України в Тренувальній місії НАТО в Іраку (NATO Training Mission – Iraq, ТМН-І) [42] та у місії «Рішуча підтримка» в Афганістані [13; 30], а також фрагменти «людських історій», як-от епізод евакуації афганських перекладачів у 2021 р. [61]. Тут вагоме місце посідає інституційна і «сіра» література НАТО/МОУ з підрахунком підготовленого персоналу, номенклатурою посад і завдань (наставництво, штабна робота), однак глибина академічної інтерпретації лишається нерівномірною.

Африканський напрям репрезентований кількома сюжетами: підтримка місії Афросоюзу в Дарфурі через авіап перевезення в координації з НАТО [49], участь у місіях ООН у ДР Конго, Малі, Південному Судані (нацперсонал, спостерігачі) [62; 37] і морські операції НАТО «Активні зусилля» та «Океанський щит» [31; 32; 39; 49]. Стосовно ООНівських місій на південь від Сахари маємо розрізнені інформаційні нотатки, рідше – праці, що аналізують ризиковий профіль, РОС-мандати, СІМІС та уроки для українських підрозділів інженерії/медевак/зв'язку. Антипіратські операції описуються здебільшого з позицій міжнародного морського права та тактичних завдань (маршрути, супровід, MDA), однак поза рамкою залишається стратегічний ефект для розвитку ВМС України (зв'язок, сумісність, протимінні спроможності).

Окремий масив становлять праці про роль України у врегулюванні придністровського конфлікту. Вони описують еволюцію від раннього багатостороннього формату консультацій до «Плану Ющенка» (2005) з акцентом на демократизацію, міжнародний моніторинг, можливу трансформацію миротворчого формату та приєднання ЄС/США як спостерігачів [53; 48; 54]. Інституційні новації на кшталт EUBAM на кордоні Україна–Молдова інтерпретуються як зниження «тіньової ренти» конфлікту

та підвищення прозорості транзиту [47]. Водночас оцінка ефективності українських пропозицій лишається амбівалентною: критики вказують на брак жорстких вимог щодо виведення іноземних військ та невизначені механізми імплементації гарантій, прихильники – на підвищення статусу України як регіонального посередника.

Частина історіографії зосереджується на мотивах і наслідках участі України: зовнішньополітична суб'єктність, іміджеві дивіденди, внесок у колективну безпеку і трансформаційний ефект для ЗСУ. Офіційні й наукові джерела фіксують кількісні показники – понад 45 тис. військовослужбовців за весь період участі, рейтинг України серед контрибуторів [62; 41]. Проте комплексні оцінки «вартість/ефект» по місіях, аналіз впливу на тактичні/оперативні спроможності та на оборонне планування зустрічаються рідше, ніж описові нариси [51; 55].

Окремий напрям літератури, важливий для дидактичної частини дослідження, становлять праці з методики навчання історії та громадянської освіти. Загальні питання організації навчання історії в школі, добору навчального змісту, форм і методів навчальної діяльності висвітлено у працях А. М. Пижика і Г. С. Черевичного [52] та Г. Г. Яковенко [65]. Безпосередньо до методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі звертається Т. А. Сорочинська [56]. Зазначені праці створюють методичне підґрунтя для визначення можливостей використання історичного матеріалу про українську миротворчість під час навчання громадянської освіти, організації роботи учнів із суспільно значущими й дискусійними питаннями та розроблення авторського уроку.

Водночас у залученій методичній літературі участь України в міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки не представлена як окрема проблема навчання громадянської освіти. Наявні праці дають загальні засади організації освітнього процесу, тоді як питання дидактичного опрацювання українського миротворчого досвіду, його співвіднесення зі змістом шкільної громадянської освіти та використання конкретних

миротворчих кейсів потребує спеціального розгляду. Це визначає необхідність звернення не лише до методичної літератури, а й до чинної нормативно-програмної бази загальної середньої освіти та обґрунтування місця цієї проблематики в курсі «Громадянська освіта».

Серед білих плям – обмеженість порівняльних досліджень, які виводили б український досвід на рівень крос-національних порівнянь із державами ЦСЄ (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина), для яких участь у миротворчості також стала інструментом інтеграції в євроатлантичні структури. Хоча в окремих місцях фіксуються цифри участі країн ЦСЄ, систематичні порівняльні праці (структура контингентів, профілі завдань, *lessons learned*) лишаються поодинокими.

Другий блок дискусій – легітимність силових дій поза прямим мандатом РБ ООН (на кшталт операції НАТО в Косові 1999 р.) [78] і вплив таких прецедентів на нормативну рамку участі України. Українська історіографія переважно утримується від нормативних оцінок, акцентуючи на практичній участі (KFOR, UNMIK) [86] і подальшому «врівноваженні» позицій у межах ООН/ОБСЄ.

Третє – інкорпорація «польових» свідчень (*oral history*) та досвіду підрозділів (наприклад, 240-й батальйон у Боснії, авіаційні екіпажі під час HADR у Сванетії) в академічний аналіз [60]. Наразі цей корпус частіше з'являється в журналістських публікаціях і відомчих медіа, тоді як системні академічні реконструкції, що поєднують свідчення з документами місій ООН/НАТО, є перспективою подальших досліджень.

Нарешті, частина робіт торкається проблеми «моральної відповідальності» миротворців у ситуаціях на кшталт «зон безпеки» (Srebrenica/Žepa) [58] – дилеми між нейтральністю та захистом цивільних. Міжнародна історіографія пропонує аналізи провалів системи командування, обмежень мандатів і політичних компромісів [68; 75], тоді як український сегмент ці питання лише окреслює, залишаючи нішу для міждисциплінарних студій.

Проведений огляд дозволяє зробити кілька висновків. Українська участь у миротворчості вже має усталену історіографію, представлену тематичними науковими працями, інституційними оглядами та міжнародними теоретичними дослідженнями проблем миротворчості. Найглибше опрацьований балканський сюжет; африканські місії та морські операції НАТО висвітлені менше, переважно в аналітиці МОУ та коротких статтях. Домінує описовість; критичні оцінки ефективності, порівняльні аналізи з ЦСЄ та «уроки» для трансформації ЗСУ представлені вибірково. Значна частина емпіричних «вузлів» (Сванетія 1993 р., Жепа 1995 р., ТМН-I/RS, MINUSMA) потребує поглибленого академічного опрацювання з ширшим залученням первинних документів місій та опублікованих свідчень учасників. Нормативні дискусії (легітимність позамандатних інтервенцій, баланс РОС і нейтральності, роль ГА ООН за формулою «Єдність на користь миру») лише частково інтегровані в українські праці. Методична література створює загальне підґрунтя для використання досліджуваної проблематики в освітньому процесі, однак спеціальна методика вивчення української миротворчої діяльності в курсі громадянської освіти фактично залишається нерозробленою.

1.2. Джерела дослідження

Джерельна база теми поєднує різномірні пласти – від «твердого» міжнародного й національного права до оперативної документації місій, офіційної статистики, відомчих звітів, «сірої» літератури, освітніх нормативно-програмних документів, опублікованих свідчень і медіамасиву. Для коректної реконструкції участі України важливо не лише перелічити типи джерел, а й розуміти їхню доказову силу, межі репрезентативності та способи взаємної верифікації. Нижче подано робочу типологію використаних джерел.

1) Міжнародно-правові та інституційні акти ООН

Кістяк становлять норми Статуту ООН і похідні від них рішення органів ООН. Використовуються: оригінальний текст Статуту (офіційна англomовна редакція) і його український переклад, підготовлений Представництвом ООН [34; 28; 29]. Для фіксації мандатів і правових підстав конкретних операцій – резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї: щодо Балкан (ембарго на зброю – 713 (1991), санкції – 757 (1992), «зони безпеки» – 819 (1993), перехід до виконання Дейтону – 1031 (1995)) [22; 23; 24; 25]; щодо України (ES-11/1, 2022) [33]. Важливі програмні документи – «Порядок денний для миру» (A/47/277-S/24111) і «Єдність на користь миру» (377 (V)) як доктринальні підвалини реагування у випадках блокування РБ [7; 3].

Окремий пласт – довідково-процедурні сторінки Департаменту миротворчих операцій/політичних і миробудівних справ (DPO/DPPA): порядок розгортання місій, роль РБ, логіка мандатів і правові підстави застосування сили (захист цивільного населення) [69; 82; 79]. Вони не є «нормативом», але стандартизують алгоритми дій і термінологію (ТСС/РСС, SOFA/SOMA, ROE тощо), що потрібні для інтерпретації української участі в ООН-місіях.

2) Національна нормативна база України

Це джерела «першого порядку» для встановлення компетенцій суб'єктів прийняття рішень, процедур направлення/відкликання нацконтингентів і нацперсоналу, фінансування, статусу сил. Ключові акти: Закон «Про участь України в міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки» (1999) [20]; Закон «Про порядок направлення підрозділів ЗС України до інших держав» (2000) [14]; Закон про засади внутрішньої і зовнішньої політики (2010) [10]; зміни 2012 р. [9]. Державні стратегії та воєнно-стратегічні документи: Укази Президента і рішення РНБО (Стратегія міжнародної миротворчої діяльності, 2009; нова редакція Воєнної доктрини, 2012) [15; 17]. Для кейсового виміру – акти про участь у конкретних операціях: постанови ВРУ та КМУ щодо Югославії/Боснії/Східної Славонії [18; 21; 19], Указ про Косово (1999) [11], Укази про участь в Іраку/Афганістані (2005; 2015) [12; 13]. Такі документи

задають правовий «паспорт» участі: формулювання завдань, чисельність, строки, підпорядкування, види забезпечення.

3) Документи міжнародних організацій щодо конкретних місій

Сюди входять: офіційні «місійні» веб-сторінки ООН (UNMIK тощо) [86]; угоди про статус сил (SOFA/SOMA) і Меморандум про взаєморозуміння між ООН та Урядом України щодо внеску до системи резервних угод (1997) [6]. Для місій поза ООН залучаються національні акти щодо участі України у TMN-I в Іраку і місії «Рішуча підтримка» в Афганістані [12; 13], а також угоди України з НАТО, що визначають правові підстави участі та відповідні зобов'язання [30; 31; 32].

4) Матеріали НАТО/ЄС/ОБСЄ та регіональних ініціатив

Для атлантичного треку джерелом виступають ратифіковані угоди України про участь у морських операціях «Активні зусилля» (ОАЕ) та «Океанський щит» [31; 32]. Для врегулювання «заморожених» конфліктів залучаються документи ОБСЄ та матеріали EUBAM як інституційної інновації на кордоні Україна–Молдова [47], а також матеріали щодо «Плану Ющенка» і формату «5+2» [53; 48; 54].

5) Матеріали про масові порушення та перебіг конфліктів

Окремий пласт становлять матеріали, що дозволяють встановити контекст масових порушень міжнародного гуманітарного права та операційну обстановку в зонах діяльності міжнародних місій. Для балканського кейсу відповідний контекст відтворюється, зокрема, за матеріалами щодо подій у Сребрениці [58], які зіставляються з резолюціями Ради Безпеки ООН [22–25] та іншими матеріалами про діяльність міжнародних місій. Такий підхід дозволяє співвідносити формально визначені мандати із фактичними умовами їх реалізації.

6) Відомчі звіти, офіційна статистика, «сіра» література

Дані МО України (офіційні розділи про миротворчість), інформаційні ресурси Міноборони/ГШ (ArmyInform, ArmyFM) та тематичні сторінки – базова емпірика про чисельність нацконтингентів, ротації, райони дислокації,

види завдань, втрати, нагороди [62; 36; 64]. Для бюджетоцентричної перспективи – матеріали про бюджет ООН і фінансування *reasekeeping* (частки внесків, реформування) [83]. У сегменті «сірої» літератури – брифінги, комюніке, інформаційні довідки місій та інші довідково-процедурні матеріали, які рідко потрапляють до індексованих баз, але створюють предметну картину практик.

7) Освітні нормативно-програмні документи

Для дидактичної частини дослідження окрему групу джерел становлять нормативно-програмні документи загальної середньої освіти, чинні станом на жовтень 2025 р. Базовою нормативною рамкою для навчання у 10 класі є Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [89]. Стандарт орієнтує суспільствознавчу освіту на формування громадянської компетентності, здатності учнів аналізувати суспільні явища, відповідально діяти та усвідомлювати себе громадянами України і членами європейського та світового співтовариства.

Безпосередньою програмною основою для дидактичного опрацювання теми є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту», якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказом МОН від 3 серпня 2022 р. № 698 [90]. Найбільший потенціал для включення проблематики української миротворчості має розділ 7 «Україна, Європа, світ». Його зміст передбачає вивчення міжнародних відносин і міжнародного права, системи безпеки, урядових і неурядових міжнародних організацій, міжнародної солідарності, участі України в ООН та співпраці з НАТО. Серед очікуваних результатів передбачено розуміння цілей ООН і компетенції її органів, аналіз принципів міжнародних відносин і функцій міжнародних організацій, ролі держав у розвитку міжнародного гуманітарного права та взаємозв'язку між нормами міжнародного права і національним законодавством. Це дозволяє розглядати участь українських

миротворців як конкретний навчальний кейс для опрацювання зазначених питань.

Сучасні орієнтири розвитку громадянської та історичної освітньої галузі визначають Концептуальні засади громадянської та історичної освітньої галузі, затверджені наказом МОН від 20 серпня 2025 р. № 1163 [91]. У документі акцентовано формування громадянської та національної ідентичності, активної громадянської позиції, відповідальності, готовності до захисту демократії та прав людини, розуміння ролі людини у громаді, державі та світі, а також діяльнісний підхід до навчання. У цьому контексті український миротворчий досвід дає можливість поєднувати питання міжнародної безпеки й права з проблемами громадянської відповідальності, людської гідності, захисту прав людини та міжнародної солідарності.

Інструктивно-методичні рекомендації МОН щодо викладання навчальних предметів та інтегрованих курсів у 2025/2026 навчальному році [92] підтверджують застосування у 9–11 класах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 р. та збереження чинності відповідних рекомендацій для цих класів. Сукупність зазначених документів дає підстави визначити курс «Громадянська освіта» у 10 класі як нормативно і змістово обґрунтоване освітнє середовище для авторської методичної розробки уроку про українських миротворців.

8) Медіамасив, опубліковані свідчення, мемуари та репортажі

Журналістські розслідування й репортажі (напр., BBC про евакуацію афганських перекладачів у 2021 р.) [61], тематичні матеріали ArmyInform про Сванетію, публікації фахових порталів (Український мілітарний портал) із залученням учасників подій [60] – важливі для реконструкції «тактичної» площини: логістика, імпровізації, взаємодія з місцевими, правила застосування сили «на місці». Опубліковані свідчення та інтерв'ю ветеранів і учасників місій дозволяють деталізувати перебіг подій, але потребують ретельної зовнішньої верифікації й зіставлення з документами місій та іншими незалежними матеріалами.

9) Довідково-статистичні, картографічні та візуальні матеріали

Використовуються агреговані дані ООН щодо чисельності миротворчих контингентів і внесків країн (ТСС/РСС), HRP-документи ОСНА [87], матеріали УВКПЛ/Місії ООН з прав людини в Україні (UNHRMM) [85] як допоміжний масив для характеристики гуманітарного та правозахисного контексту сучасних збройних конфліктів і проблем захисту цивільного населення. Картографія (зон відповідальності, маршрути конвоїв, райони MDA/MIO) реконструюється за «місійними» додатками, відкритими картами ООН/НАТО, ілюстрованими брифами та візуальним рядом медіа.

10) Цифрові архіви та машинозчитувані копії

Важливим інструментом є web-архіви – збережені копії матеріалів, які могли бути зняті або змінені (напр., архівована сторінка про операцію в Сванетії) [60]. Для стабільності посилань у роботі фіксуються дати доступу (див. список джерел) та надається пріоритет офіційним репозитаріям (UN Digital Library, NATO e-Library, офіційні портали державних органів).

Таким чином, джерельна база дає змогу відтворити як «вертикаль» правових підстав участі України, так і «горизонт» практики на рівні місій та підрозділів. Залучення освітніх нормативно-програмних документів дозволяє також визначити місце досліджуваної проблематики в змісті громадянської освіти та обґрунтувати використання українського миротворчого досвіду в курсі «Громадянська освіта» у 10 класі.

1.3. Методологічні підходи дослідження

Методологія цього дослідження вибудована як міждисциплінарна рамка, що поєднує інституційно-правовий, організаційно-операційний та освітньо-методичний виміри. Такий підхід дозволяє одночасно бачити еволюцію міжнародних мандатів і національних рішень, логіку планування та виконання завдань у межах конкретних операцій і місій, практики українських підрозділів і національного персоналу, а також можливості дидактичного використання досліджуваного матеріалу в громадянській освіті.

Відштовхуючись від норм Статуту ООН, доктринальних матеріалів DPO/DPPA, рішень Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї, а також від українських законів, указів і рішень РНБО, дослідження на макрорівні реконструює, як «велика» нормативна архітектура перетворюється на конкретні національні процедури, правила застосування сили, формати участі та обмеження мандату. На мезорівні фокус переноситься на конкретні місії – від UNPROFOR/IFOR/SFOR та UNMIK/KFOR до «Активних зусиль», «Океанського щита», ТМН-I, «Рішучої підтримки» й MINUSMA, – де важливими стають завдання, організація, логістика та взаємодія військових, цивільних і поліцейських компонентів. На мікрорівні увага зосереджується на конкретних практиках українських підрозділів і національного персоналу: патрулюванні, спостереженні, супроводі, евакуації, транспортному й логістичному забезпеченні, підготовці персоналу, взаємодії з місцевим населенням та міжнародними партнерами.

З огляду на різноманітність розглянутих у роботі кейсів поняття «миротворча діяльність» використовується як широка аналітична рамка міжнародної діяльності України, спрямованої на підтримання миру, безпеки та врегулювання конфліктів. Водночас під час аналізу конкретних прикладів враховуються відмінності між операціями ООН з підтримання миру, операціями з підтримання миру і стабілізації під егідою інших міжнародних організацій, тренувально-безпековими місіями, морськими операціями та гуманітарними заходами. Таке розмежування необхідне для коректного зіставлення їхніх правових підстав, мандатів, завдань і характеру української участі.

Щоб уникнути семантичної розмитості, ключові поняття операціоналізуються з опорою на усталені визначення. Операції з підтримання миру розглядаються у спектрі від «традиційних» спостережних місій до «робастних» із компонентом захисту цивільних; примус до миру розуміється як діяльність за Главою VII Статуту ООН із застосуванням санкційних і воєнних інструментів; феномен, який у літературі окреслюють як «розділ

шість із половиною» за Д. Хаммаршельдом, використовується для опису проміжних практик, що історично виникли між класичним врегулюванням спорів і силовим примусом. Категорії «національний контингент» і «національний персонал» тлумачаться через призму українського права – порядку ухвалення рішень, фінансування, підпорядкування та взаємодії з міжнародним командуванням. Технічні терміни POC, SSR/DDR, CIMIC, ROE, SOFA/SOMA використовуються у тій семантиці, яка закріплена в документах ООН і НАТО.

Методи дослідження поєднують загальнологічні та спеціально-історичні методи, а також інституційний і нормативно-правовий аналіз. Аналіз і синтез застосовуються для опрацювання різних груп джерел, наукової літератури та узагальнення відомостей про міжнародно-правові засади й практику участі України; систематизація і класифікація – для впорядкування форм, напрямів і регіонів миротворчої діяльності. Проблемно-хронологічний метод дозволяє простежити основні етапи участі України в міжнародних операціях та зміни її форм і завдань. Порівняльно-історичний метод використовується для зіставлення окремих місій і регіональних кейсів, а історико-типологічний – для виокремлення спільних і відмінних рис різних форматів міжнародної присутності. Такий підхід відповідає вимозі співвідносити використаний метод із конкретним аспектом дослідження.

Інституційний аналіз застосовується для дослідження ролі ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ, органів державної влади України та механізмів їхньої взаємодії. Нормативно-правовий аналіз дає змогу встановити правові підстави міжнародних операцій та участі в них України, співвідношення міжнародних мандатів і національних рішень, а також особливості правового статусу контингентів і персоналу. Елементи кейс-стаді використовуються для поглибленого розгляду окремих прикладів – участі українських військових на Балканах, гуманітарної операції у Сванетії, придністровського врегулювання, діяльності в Іраку, Афганістані та африканських місіях.

Аналітична стратегія поєднує якісний аналіз із використанням доступних кількісних даних. Відповідні показники – чисельність, склад і профіль участі; обсяг завдань; кількість супроводів та евакуацій; дані про транспортні й логістичні операції; кількість підготовленого персоналу – використовуються для характеристики масштабів і практичного змісту української участі. Статистичні відомості Міністерства оборони України, ООН та інших офіційних джерел зіставляються з нормативними документами, матеріалами місій і науковою літературою.

Періодизація дослідження запобігає анахронізмам і дозволяє простежити зміну форм міжнародної участі України: етап становлення (1992–1999) із домінантою Балкан і формуванням національної нормативної бази; фаза диверсифікації (1999–2014) із розширенням географії, виходом у тренувальні та морські місії й участю у форматах НАТО, ЄС та ОБСЄ; період 2014–2021 рр., коли міжнародна участь співіснувала з необхідністю акумуляції ресурсів для протидії російській агресії; від 2022 р. – етап згорання участі України в міжнародних операціях у зв’язку з повномасштабною російською агресією та переорієнтацією сил і ресурсів на потреби національної оборони. Вихідний текст уже використовував таку чотиричленну періодизацію, однак останній етап потребував уточнення.

Якісний блок базується на зіставленні нормативних актів, офіційних матеріалів міжнародних організацій і місій, наукових досліджень, відомчих матеріалів, медіапублікацій та опублікованих свідчень учасників подій. Останні залучаються для деталізації польових аспектів і перевіряються шляхом зіставлення з офіційними документами та іншими доступними джерелами. Така ієрархізація та взаємна перевірка дозволяє враховувати різну інформаційну цінність і ступінь надійності використаних матеріалів.

Порівняльний підхід використовується для зіставлення участі України в різних інституційних середовищах та форматах мандату: в операціях ООН і місіях НАТО, ЄС та інших міжнародних форматах; у наземних, морських і авіаційних операціях; у спостережних, стабілізаційних, гуманітарних та

тренувально-наставницьких місіях. Таке зіставлення дозволяє чіткіше визначити закономірності інтеперабельності, логістичні й правові обмеження та специфіку завдань у фізично й політично відмінних середовищах – від гірських районів до морських комунікацій. В авторському тексті саме цей принцип уже покладено в основу порівняння різних форматів участі.

Окремий комплекс методів використовується для освітньо-методичної частини дослідження. Нормативно-правовий і змістовий аналіз освітніх документів дає змогу визначити нормативні та програмні підстави використання теми української миротворчості в загальній середній освіті. Аналізуються Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, чинна навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта» для 10 класу, Концептуальні засади громадянської та історичної освітньої галузі та інструктивно-методичні рекомендації МОН, актуальні станом на жовтень 2025 р. [89–92]. Це дозволяє співвіднести зміст дослідження з програмними темами міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних організацій, системи безпеки та участі України у світовому співтоваристві, а також із передбаченими програмою результатами навчання.

Аналіз навчально-методичної літератури [52; 56; 65] використовується для визначення принципів добору і структурування навчального матеріалу, способів роботи з історичними, правовими та інформаційними джерелами, організації проблемного й діяльнісного навчання. Під час розроблення авторського уроку застосовано дидактичне проєктування: визначено очікувані результати, дібрано зміст, навчальні кейси, завдання та способи формування оцінювання. Компетентнісний і діяльнісний підходи реалізуються через аналіз джерел, роботу з картою, групове опрацювання кейсів, обговорення, рольове моделювання, морально-правові дилеми та формулювання аргументованої громадянської позиції. Такі методи безпосередньо представлені у методичній частині роботи та авторській розробці уроку.

Ключовим методичним принципом роботи є ієрархізація та взаємна перевірка джерел: пріоритет надається первинним правовим актам і офіційним документам міжнародних місій; наукові праці використовуються для інтерпретації та узагальнення, а відомчі публікації, медіаматеріали й опубліковані свідчення – для реконструкції конкретного контексту з обов’язковим зіставленням з іншими доступними матеріалами. Особлива увага приділяється часовій чутливості онлайн-ресурсів, точності відтворення інформації та дотриманню загальноприйнятих правил академічної доброчесності.

Теоретична інтерпретація спирається передусім на інституційний підхід, що дозволяє розглядати участь України через взаємодію міжнародних норм, організаційних механізмів і національних рішень. Окремі положення теорій міжнародних відносин використовуються як допоміжні для пояснення мотивів участі України, її внеску в колективну безпеку, значення міжнародного співробітництва та інтеперабельності. У підсумку така багаторівнева методологічна рамка дає змогу побачити цілісну картину участі України в міжнародних операціях – від норми до дії, від рішення до його практичної реалізації – та обґрунтувати можливості використання отриманих результатів у навчанні громадянської освіти.

Висновки до розділу 1

Проведений огляд дозволяє вибудувати цілісну аналітичну рамку для подальшого дослідження участі України в міжнародних миротворчих операціях та його вивчення в школі. Аналіз історіографії засвідчив, що проблема участі України в міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки представлена значним масивом наукових праць, офіційних матеріалів і тематичних досліджень, однак окремі регіональні напрями та питання ефективності української участі залишаються опрацьованими нерівномірно. Методична література створює загальне підґрунтя для використання цієї

проблематики в освітньому процесі, проте спеціальна методика її вивчення у курсі громадянської освіти фактично не сформована.

Джерельна база дослідження поєднує міжнародно-правові й національні нормативні акти, документи міжнародних організацій, відомчі та статистичні матеріали, медіаджерела, опубліковані свідчення, а також освітні нормативно-програмні документи, чинні станом на жовтень 2025 р. Їх комплексне використання дає змогу дослідити правові, інституційні та практичні аспекти української миротворчої діяльності й обґрунтувати можливості її дидактичного опрацювання в курсі «Громадянська освіта» у 10 класі. Методологічну основу роботи становлять проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, інституційний, нормативно-правовий методи, елементи кейс-стаді та дидактичного проєктування, що забезпечують цілісне вивчення проблеми.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ МИРОТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

2.1. Генезис миротворчих операцій та еволюція їхнього правового статусу

Підтримання миру й добросусідства – спільний обов’язок держав, адже саме стабільність на глобальному та регіональному рівнях створює умови для рівного співіснування й розвитку [2; 29]. Водночас світ регулярно переживає як міждержавні, так і внутрішні збройні конфлікти, тож потрібні дієві правила і процедури колективної безпеки, що стримують ескалацію та сприяють відновленню миру й безпеки [29; 34]. Одним із таких інструментів є миротворчі операції, які поєднують політичні рішення, правові механізми й організаційні дії на місці.

Еволюція концепції миротворчості логічно пов’язується з розвитком уявлень про міжнародний конфлікт і способи його врегулювання, адже саме наявність конфлікту актуалізує пошук способів його припинення та створює потребу в теоретичній базі для практичних дій. Інтелектуальні підвалини осмислення миру, війни, співвідношення правопорядку і сили формувалися задовго до появи інституційної миротворчості. Подальший розвиток концепції миротворчості йшов паралельно з еволюцією теорії міжнародних відносин, відбиваючи зміни у поглядах на суверенітет, безпеку та міжнародні інституції [80].

Нормативну опору мирному врегулюванню створюють міжнародно-правові акти. Стаття 1 Гаазької конвенції про мирне вирішення міжнародних спорів 1907 року закріпила зобов’язання держав докладати зусиль для мирного вирішення міжнародних спорів [5]. Загальна заборона загрози силою або її застосування, закріплена у Статуті ООН, формує імператив віддавати перевагу політичним і правовим засобам врегулювання, однак ефективність цієї

заборони залежить від інституційних процедур і дієздатності механізмів колективної безпеки [29; 34].

Від 1945 року центральне місце в системі підтримання міжнародного миру й безпеки посідає Організація Об'єднаних Націй. Статут ООН поклав головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки на Раду Безпеки. Водночас міжнародне реагування на конфлікти здійснюється не лише через операції з підтримання миру, а й через спеціальні політичні місії, примусові заходи та операції держав або коаліцій, санкціоновані Радою Безпеки. Правові підстави, завдання, склад і допустимі межі застосування сили визначаються характером конкретного мандату [34; 79; 82]. Такий підхід дає змогу оцінювати не лише виконання безпосередніх завдань, а й вплив міжнародних операцій на регіональну безпеку та процеси постконфліктного відновлення [80].

Міжнародні миротворчі операції регулюються комплексом норм, що охоплює внутрішнє право держави перебування і держави-відправника, міжнародне гуманітарне право, положення регіональних організацій, угоди про статус сил, а також спеціальні мандати залежно від типу конфлікту і ситуаційного контексту. Взаємодія цих правових режимів забезпечує правові гарантії для персоналу місій, визначає межі застосування сили та механізми взаємодії з місцевими інститутами, що уможливлює легітимне виконання миротворчих функцій [34; 79].

Рада Безпеки ООН відіграє провідну роль у підтриманні міжнародного миру та безпеки, ухвалюючи резолюції про створення, продовження або припинення операцій ООН та визначаючи їхні мандати і завдання [69; 82]. До складу Ради Безпеки входять 15 членів, серед них п'ять постійних – США, Велика Британія, Франція, Росія та Китай – із правом вето, що істотно впливає на прийняття рішень щодо міжнародного миру й безпеки [34]. Фінансування операцій ООН з підтримання миру покладається на держави-члени за шкалою внесків, затвердженою Генеральною Асамблеєю з урахуванням їхньої економічної спроможності та особливої відповідальності постійних членів

Ради Безпеки; відповідні бюджети операцій схвалює Генеральна Асамблея [83].

Генеральна Асамблея виконує ключові бюджетні повноваження у сфері миротворчості та може розглядати питання підтримання міжнародного миру й безпеки відповідно до резолюції 377(V) «Єдність на користь миру», якщо через відсутність одностайності постійних членів Рада Безпеки не спроможна виконати покладену на неї головну відповідальність. У такому разі Генеральна Асамблея може розглядати ситуацію та рекомендувати державам-членам відповідні колективні заходи [3].

Нормативну основу миротворчої діяльності формує Статут ООН. Попри відсутність у ньому прямої згадки терміна «миротворчість», положення глав VI, VII та VIII створили правову основу, на якій у подальшій практиці Організації сформувався інструментарій міжнародного врегулювання конфліктів. Глава VI передбачає мирні засоби врегулювання спорів, глава VII – заходи Ради Безпеки у разі загрози миру, порушення миру або акту агресії, а глава VIII визначає можливості залучення регіональних угод і органів до підтримання міжнародного миру й безпеки [34]. При цьому операції з підтримання миру не можна ототожнювати ані з мирним врегулюванням за главою VI, ані з примусовими заходами за главою VII: їхній конкретний правовий статус визначається мандатом Ради Безпеки, згодою сторін та іншими правовими підставами діяльності місії [79].

Система колективної безпеки, закладена у Статуті ООН, покладає на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки та наділяє її повноваженнями визначати наявність загрози миру, порушення миру чи акту агресії і вживати відповідних заходів. Водночас Статут зберігає невід’ємне право держав на індивідуальну або колективну самооборону в разі збройного нападу [34]. Таким чином, правовий статус миротворчих операцій сформувався не на підставі окремої норми Статуту, а внаслідок розвитку практики ООН, поєднання положень Статуту, рішень Ради

Безпеки, згоди сторін конфлікту та спеціальних правових режимів конкретних місій.

2.2. Миротворчі місії ООН та їхня організаційна структура.

Статут ООН установлює базове правило незастосування сили у міжнародних відносинах: стаття 2(4) забороняє застосування сили або погрозу силою проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави. Винятки із загальної заборони пов'язані з правом на індивідуальну або колективну самооборону, передбаченим статтею 51 Статуту, та заходами, санкціонованими Радою Безпеки відповідно до глави VII [34]. Норма виконує запобіжну функцію щодо ескалації конфліктів і слугує правовою опорою режиму колективної безпеки.

Право на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу закріплено у статті 51; заходи, вжиті державами при здійсненні цього права, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки, яка зберігає компетенцію визначати подальші заходи для відновлення міжнародного миру і безпеки. Право на самооборону діє до того часу, поки Рада Безпеки не вживе заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру й безпеки [34].

Компетенція Ради Безпеки щодо застосування сили розкривається у главі VII: у випадку загрози миру, порушення миру або акту агресії Рада може ухвалювати рішення про колективні заходи, включно з операціями військового характеру, санкціонованими резолюціями з визначеним мандатом і межами застосування сили [34].

Досвід інтервенціонізму 1991–2004 рр. показав, що композиція мандатів і баланс між примусовими та політичними засобами визначають результативність операцій і їхній вплив на трансформацію конфлікту [67, с. 1–31].

На практиці норми Статуту взаємодіють із політичними чинниками, адже розбіжності між державами, насамперед між п'ятьма постійними

членами Ради Безпеки, а також право вето нерідко ускладнюють або блокують своєчасне ухвалення рішень – від санкціонування відповідних заходів до корекції мандатів [82]. Дискусії про «справедливу війну», гуманітарну інтервенцію та межі суверенітету показують: за юридичними формулами стоять політичні торги, конфлікт інтересів і нерівний розподіл ризиків між учасниками міжнародних операцій [67, с. 1–31].

Оперативний контур миротворчості включає кілька послідовних фаз. Початкові консультації між Секретаріатом, потенційною приймаючою державою, членами Ради та ключовими партнерами слугують для базової оцінки доцільності місії і конфігурації її компонентів. Технічна польова оцінка аналізує безпекову, політичну, військову, гуманітарну і правозахисну ситуацію, результати якої узагальнюються у доповіді Генерального секретаря з варіантами мандату, масштабів та ресурсів. Резолюція Ради Безпеки надає мандат і визначає завдання, тоді як бюджет і розподіл витрат затверджує Генеральна Асамблея, що забезпечує бюджетну легітимацію операції окремо від політичного рішення про її започаткування [69; 82].

Зміст мандату становить ядро місії: чіткість формулювань, визначеність правил застосування сили і узгодженість політичних цілей з можливостями військового, поліцейського та цивільного компонентів формують параметри ефективності [67, с. 1–31; 79]. Неупередженість контингентів, послідовне застосування положень мандату до всіх сторін конфлікту і спрямованість на врегулювання збройного протистояння розглядаються як умови довіри до місії та доступу до процесів примирення [79; 82].

Мандати миротворчих операцій ООН завжди адаптують до конкретної ситуації: обсяг повноважень різниться, але набір типових завдань відповідає напрацьованій практиці Секретаріату та рішенням Ради Безпеки [79; 82]. Один із базових напрямів – запобігання новій ескалації або «перетоку» конфлікту через кордони: для цього місії можуть превентивно розгортатися у чутливих районах, моніторити перемир'я й сприяти розмежуванню сторін,

відкриваючи простір для політичного діалогу. Довготривала місія на Кіпрі – показовий приклад: з 1964 року вона підтримує нагляд за лінією поділу і створює мінімально необхідні умови для переговорів [43].

Стабілізаційні мандати діють у постконфліктному або нестабільному середовищі й можуть реалізовуватися навіть за умов незавершеного насильства. Вони спрямовуються на контроль безпекового середовища, захист цивільних, підтримання громадського порядку, сприяння гуманітарному доступу та запуск базового відновлення інфраструктури; конфігурація компонентів при цьому комбінує військові, поліцейські та цивільні елементи з визначеними правилами застосування сили для запобігання ескалації [79]. Прикладом слугує операція в Демократичній Республіці Конго (MONUSCO), де стабілізаційний підхід поєднує захист цивільного населення, підтримку державних інституцій і взаємодію з гуманітарними партнерами у складному операційному середовищі [44].

Виконання комплексних мирних угод становить третій широкий тип мандатів і включає підтримку виборчих процесів, реформування сектору безпеки, перепідготовку поліції, зміцнення судових інституцій і реінтеграцію комбатантів; тривалість таких місій корелює з темпом інституційних змін і з політичними гарантіями сторін [75, с. 495–515; 82]. Досвід Ліберії (UNMIL) відображає цю логіку: технічна допомога виборам і реформа сил правопорядку поєднувалися з моніторингом безпеки та супроводом відбудови державних інституцій, що сприяло закріпленню постконфліктного порядку у правовому полі [76].

Організаційна вертикаль місій вибудовується через призначення Генеральним секретарем керівництва операції – керівника місії / Спеціального представника Генерального секретаря, командувача військовим компонентом, керівника поліцейського компонента та старшого цивільного персоналу; така модель забезпечує єдине політичне керівництво мандатом і координацію компонентів у межах узгоджених правил взаємодії з приймаючою державою та партнерами [69; 82]. Послідовність етапів – від

політичних консультацій і технічної польової оцінки до ухвалення резолюції Ради Безпеки і бюджетного рішення Генеральної Асамблеї – покликана забезпечувати відповідність місії потребам ситуації, наявність ресурсів і прозорість підзвітності.

Системне поєднання зазначених типів завдань із належним керівництвом і фінансовою підтримкою формує здатність операцій ООН стримувати ескалацію, захищати цивільних і супроводжувати політичні процеси врегулювання, що слугує інструментом підтримання міжнародного миру та безпеки в межах мандатів Ради Безпеки [79].

Миротворча діяльність ООН у формі збройних миротворчих контингентів, відмінних від суто спостережних місій, оформлюється під час Суецької кризи 1956 року, коли виникла потреба у нейтральному інструменті роз'єднання сторін та контролю виконання політичних рішень [70, с. 144–152; 76]. Для аналітичної оцінки динаміки ефективності доречно виділяти послідовні етапи: 1948–1956 рр. – від створення першої спостережної місії на Близькому Сході до Суецької кризи; 1956–1988 рр. – від запуску перших надзвичайних збройних сил ООН до завершення «холодної війни»; 1989–1999 рр. – від хвилі нових місій в Анголі, Намібії та Центральній Америці до кризових поразок у Сомалі та на Балканах; 1999–2020 рр. – від нової хвилі багатофункціональних операцій, зокрема в Косові та Східному Тиморі, до розбудови складних стабілізаційних мандатів початку XXI ст. [75, с. 495–515; 76].

Відлік традиції ведеться з 1948 року, коли Рада Безпеки санкціонувала Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я на Близькому Сході (UNTSO) для контролю за виконанням домовленостей між Ізраїлем і сусідніми арабськими державами; місія закріпила спостережний формат, зосереджений на нагляді за припиненням вогню, фіксації інцидентів і регулярній звітності [26; 84]. Спостерігачі UNTSO залишаються в регіоні донині з функціями моніторингу й запобігання ескалації, однак цей формат

не забезпечив запобігання новій кризі 1956 року, що виявило обмеженість спостережної моделі без інструментів роз'єднання сил [76].

Паралельно у 1948 році було створено Комісію ООН для Індії та Пакистану (UNCIP), а від січня 1949 року розгорнуто Групу військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (UNMOGIP), що здійснює нагляд за дотриманням режиму припинення вогню у Джамму і Кашмірі та інформує Генерального секретаря про розвиток ситуації. Персонал UNMOGIP становлять неозброєні військові спостерігачі, діяльність яких орієнтована на моніторинг ситуації. Після припинення діяльності UNCIP спостережні функції зберегла UNMOGIP; її мандат має спостережний характер і не передбачає примусових повноважень [74].

Політична блокада в Раді Безпеки під час Суецької кризи, зумовлена участю Великої Британії та Франції як постійних членів Ради і водночас безпосередніх учасників конфлікту, унеможливила ухвалення Радою необхідних рішень і актуалізувала пошук альтернативної інституційної процедури [70, с. 144–152]. Ініціатива Генерального секретаря Дага Хаммаршельда у взаємодії з міністром закордонних справ Канади Лестером Пірсоном привела до моделі надзвичайних збройних сил, сформованих із контингентів держав, які не були постійними членами Ради Безпеки та безпосередніми сторонами конфлікту. Концептуальна основа операції спиралася на три принципи – згоду приймаючої держави, неупередженість та незастосування сили, окрім самооборони; дислокація контингентів передбачалася у зоні між ворогуючими військами, зокрема між Єгиптом та Ізраїлем [70, с. 144–152].

Резолюція Генеральної Асамблеї 1000 (ES-I) формально створила Перші надзвичайні збройні сили ООН (UNEF I) під командуванням генерал-майора Е. Бернса, що означило становлення миротворчої операції як інструменту розділення сторін і підтримання припинення вогню; операція тривала з 1956 до 1967 року і завершилася після вимоги Єгипту про виведення сил у травні 1967 року [27; 70, с. 144–152]. Значення UNEF I

полягало в інституціоналізації принципів, вироблених у практиці ООН за рамками суто спостережних стандартів UNTSO, що задало стандарт подальшим операціям із роз'єднання сил [70, с. 144–152; 75, с. 495–515].

Великий масштаб і високий ризик миротворчої операції проявилися у Конго 1960 року, де чисельність контингенту сягнула близько 20 тис. осіб, а сама місія зазнала значних людських втрат. Під час спроби політичного врегулювання конголезької кризи у вересні 1961 року загинув Генеральний секретар ООН Даг Хаммаршельд. Досвід Конго окреслив межі миротворчих мандатів у складному багатосторонньому конфліктному середовищі та необхідність чітких правил застосування сили й політичної стратегії врегулювання [76].

Подальші 1960–1970-ті рр. позначилися короткостроковими місіями у Домініканській Республіці, Західному Ірані та Ємені, а також довготривалими розгортаннями на Кіпрі та на Близькому Сході – Другими надзвичайними силами ООН, Силами ООН зі спостереження за роз'єднанням і Тимчасовими силами ООН у Лівані; комплекс цих операцій закріпив палітру форматів від спостереження до роз'єднання сторін [76].

Інституційне визнання внеску у підтримання міжнародного миру відображено у присудженні Нобелівської премії миру миротворчим силам ООН у 1988 році, що символічно підсумувало період «класичного» миротворчого інструментарію та передувало переходу до багатофункціональних місій із розширеними цивільними компонентами наприкінці 1980-х – у 1990-х роках [76].

Рік 1989 відзначився розгортанням та активізацією місій в Анголі, Намібії (UNTAG) і Центральній Америці; саме досвід Намібії продемонстрував прототип комплексного мандату з підтримкою політичного переходу і виборів, моніторингом безпекової ситуації та сприянням становленню державних інституцій. У 1990-х роках поєднання військового, поліцейського та цивільного компонентів стало характерною рисою нового покоління операцій з підтримання миру [75, с. 495–515; 76].

ООН вибудувала практику підтримання миру через десятки операцій у різних регіонах світу, що поступово сформували стандарти мандатів, правил взаємодії з державами та механізмів підзвітності. Країни Центрально-Східної Європи активізували участь після завершення холодної війни, коли зовнішньополітичний курс змістився від блокової логіки до включення у багатосторонні місії; інституційна інтеграція до євроатлантичних структур і практики спільних операцій посилила внесок Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини у місії спостереження, стабілізації та постконфліктного відновлення [77, с. 200–217]. Сукупний внесок регіону відбиває тенденцію до розширення багатосторонніх форматів і до розподілу функцій між військовими, поліцейськими та цивільними компонентами, що стало характерною рисою миротворчості з 1990-х років [75, с. 495–515; 82].

Балкани в 1990-х роках продемонстрували поєднання санкційного, миротворчого та, інколи, примусового інструментарію; ембарго на постачання зброї за резолюцією 713 встановило загальну рамку обмеження ескалації, тоді як подальші рішення Ради Безпеки поступово нарощували вимоги до сторін і визначали параметри міжнародної присутності [22].

Боснійська війна супроводжувалася масовими порушеннями прав людини й етнічними чистками, а трагедія у Сребрениці стала критичним тестом для концепції «зон безпеки» і для спроможності місії UNPROFOR захистити цивільне населення за умов обмеженого мандату та ресурсів [35; 58]. Після укладення Дейтонських мирних домовленостей вони були підкріплені розгортанням імплементаційних сил, що отримали мандат на забезпечення виконання військових аспектів угод та взаємодію з цивільними компонентами постконфліктного врегулювання [25].

Хорватська війна за незалежність висвітила взаємодію між операціями ООН, діями національних сил і політичним врегулюванням; еволюція конфлікту від облоги Дубровника й Вуковара до операції «Буря» показала межі спостережних і стабілізаційних форматів, коли розвиток воєнно-політичної ситуації випереджав корекцію міжнародних мандатів [63].

Косовська війна завершилася втручанням НАТО без прямої санкції Ради Безпеки, що спричинило інтенсивні правові та політичні дебати, однак подальша резолюція 1244 створила правову основу для розгортання UNMIK і закріпила тимчасову міжнародну цивільну адміністрацію та міжнародну безпекову присутність KFOR у перехідному режимі управління [78; 86]. Модель «перехідної адміністрації» поєднала поліційні, судові та економічні інструменти, створивши базу для відновлення керованості й поступового політичного процесу, який, утім, зберіг суперечки щодо статусу Косова [86].

Кавказький кейс 2008 року виявив роль регіональних механізмів, коли ЄС розгорнув у Грузії неозброєну цивільну моніторингову місію з мандатом спостереження; така конфігурація не передбачала інструментів силового примусу, але забезпечила сталість моніторингу ситуації та збереження каналів комунікації [72]. Політична поляризація постійних членів Ради Безпеки у такі кризові періоди могла блокувати більш жорсткі рішення, що переводило частину міжнародного реагування у площину коаліцій поза Радою або у формати регіональних організацій [82].

Український випадок після 2014 року також засвідчив обмеженість інструментарію Ради Безпеки за умов політичної блокади. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році надзвичайна спеціальна сесія Генеральної Асамблеї та резолюція ES-11/1 засудили агресію проти України й підтвердили її суверенітет, незалежність, єдність і територіальну цілісність, тоді як статус Росії як постійного члена Ради Безпеки та використання нею права вето істотно обмежували здатність Ради ухвалювати відповідні рішення [33; 88].

Гуманітарна відповідь була розгорнута через координаційні механізми ООН і партнерів, що забезпечили канали постачання допомоги, моніторинг прав людини та підтримку базових сервісів постраждалим громадам; діяльність Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні та Управління ООН з координації гуманітарних справ стала структурним елементом міжнародної присутності в умовах триваючої агресії [85; 87].

Повномасштабне вторгнення 2022 року особливо виразно продемонструвало розрив між політичними можливостями Ради Безпеки та гуманітарною практикою системи ООН, коли засудження агресії на рівні Генеральної Асамблеї поєдналося з блокуванням низки рішень Ради через механізм вето [33; 88].

Отже, дипломатичний тиск, гуманітарна координація та заходи, вжиті державами й регіональними організаціями поза механізмом Ради Безпеки, можуть підтримувати стійкість держави-жертви, проте самі по собі не забезпечують швидкого припинення війни. Дискусія про реформування Ради Безпеки та підсилення ролі Генеральної Асамблеї у кризових випадках повертає до питання ефективності колективної безпеки у сучасному міжнародному середовищі. Конструктивний висновок для порівняльної перспективи полягає у тому, що результативність миротворчості зростає там, де мандат узгоджується з реальною конфігурацією сил, механізми захисту цивільних підкріплені ресурсами і чіткими правилами застосування сили, а політичний процес має зовнішні гарантії і внутрішніх суб'єктів виконання домовленостей.

2.3. Проблеми модернізації та ефективності миротворчої діяльності

Активізація діяльності Ради Безпеки ООН після завершення «холодної війни» супроводжувалася розширенням кола ситуацій, які кваліфікувалися як загроза міжнародному миру і безпеці. Якщо рання практика Організації була зорієнтована переважно на міждержавні конфлікти, то у 1990-х рр. до сфери міжнародного реагування дедалі частіше потрапляли масштабні внутрішні збройні конфлікти, гуманітарні катастрофи, масові порушення прав людини та міжнародний тероризм. Це простежувалося у рішеннях щодо Іраку, Сомалі, Анголи, Руанди, Гаїті та інших кризових ситуацій. У таких випадках визначення Радою Безпеки наявності загрози миру могло створювати правову основу для санкцій, інших заходів відповідно до глави VII Статуту ООН або

санкціонування багатонаціональних сил залежно від характеру конкретної ситуації та змісту мандату [34; 67, с. 1–31; 75, с. 495–515].

Розширення практики миротворчості водночас загостило проблему її правового визначення. Статут ООН безпосередньо не закріплює поняття «операція з підтримання миру» як окрему категорію та не встановлює універсальної процедури проведення таких операцій. Саме тому для характеристики їхнього проміжного положення традиційно використовується пов'язана з Дагом Хаммаршельдом формула «глава VI з половиною»: миротворчість розміщується між мирними засобами врегулювання спорів, передбаченими главою VI, та примусовими заходами за главою VII Статуту [70, с. 144–152]. Ця формула не є самостійною правовою доктриною або нормою міжнародного права, однак відображає специфіку практики ООН, яка формувалася під впливом конкретних міжнародних криз.

Така нормативна гнучкість має як переваги, так і недоліки. Вона дозволяє Раді Безпеки адаптувати структуру та завдання операції до особливостей окремого конфлікту, поєднуючи військовий, поліцейський і цивільний компоненти. Водночас відсутність єдиної моделі призводить до значної варіативності мандатів, правил застосування сили, співвідношення політичних та військових завдань і механізмів взаємодії з державою перебування. Межа між традиційним підтриманням миру, «робастним» миротворчим мандатом і примусом до миру через це потребує особливо чіткого визначення в кожній конкретній операції [79].

Модернізація миротворчості наприкінці XX – на початку XXI ст. виявилася насамперед у переході від переважно військового спостереження за припиненням вогню та розмежуванням сторін до багатофункціональних операцій. Їхні мандати можуть охоплювати захист цивільного населення, сприяння проведенню виборів, реформування сектору безпеки, роззброєння, демобілізацію та реінтеграцію колишніх комбатантів, підтримку верховенства права, відновлення державних інституцій і забезпечення гуманітарного доступу. Перехід від *peacekeeping* до ширшої системи *peace operations* і

peacebuilding істотно розширив можливості міжнародного реагування, але одночасно збільшив кількість завдань, які мають виконувати місії, і вимоги до їхнього ресурсного забезпечення [75, с. 495–515].

За таких умов проблема ефективності безпосередньо пов'язана з відповідністю між політичними цілями мандату та наявними спроможностями операції. Надмірно широкий мандат за недостатньої чисельності персоналу, обмежених транспортних і розвідувальних можливостей, слабкої логістики або нечітких правил застосування сили створює розрив між формально визначеними завданнями та реальною здатністю місії їх виконувати. Особливо критичним цей розрив стає тоді, коли на миротворців покладається захист цивільного населення в умовах активного збройного протистояння [79; 82].

Ефективність операції залежить також від дотримання базових принципів миротворчості – згоди основних сторін, неупередженості та незастосування сили, крім самооборони і захисту мандату. При цьому неупередженість не означає пасивності щодо порушень мирної угоди або дій, які загрожують цивільному населенню. У сучасних «робастних» мандатах можливість застосування сили для захисту цивільних або забезпечення виконання мандату може бути ширшою, ніж у традиційних спостережних операціях, однак таке застосування сили не перетворює операцію з підтримання миру на операцію з примусу до миру, якщо зберігаються її основні миротворчі принципи [79].

Організаційна модель багатокomпонентних місій також потребує постійного вдосконалення. Єдине політичне керівництво та координація військового, поліцейського й цивільного компонентів дають можливість поєднувати безпекові заходи з політичним врегулюванням і постконфліктним відновленням. Водночас складність такої структури породжує проблеми внутрішньої координації, обміну інформацією, взаємодії з гуманітарними організаціями, державою перебування, регіональними організаціями та двосторонніми партнерами. Додатковими чинниками залишаються різний рівень підготовки національних контингентів, відмінності у технічному

оснащенні та національні обмеження щодо використання військових підрозділів [69; 79].

Окремий напрям модернізації пов'язаний із раннім попередженням і швидкістю реагування. Навіть належно сформульований мандат втрачає частину ефективності, якщо між виникненням кризової ситуації, ухваленням політичного рішення і фактичним розгортанням персоналу проходить значний час. Тому важливими залишаються попередня підготовка контингентів, планування сил і засобів, здатність держав-контрибуторів оперативно надавати необхідний персонал, авіацію, інженерні, медичні та логістичні підрозділи. При цьому превентивна дипломатія та політичне посередництво мають доповнювати, а за можливості – випереджати військове розгортання, оскільки сама присутність миротворчого контингенту не може замінити політичного процесу врегулювання [71, с. 286–297].

Однією з найбільш стійких проблем системи колективної безпеки залишається залежність рішень Ради Безпеки від політичної волі її членів. Право вето постійних членів дає змогу блокувати рішення навіть у ситуаціях масштабних збройних конфліктів. Механізм «Єдність на користь миру» розширює можливості Генеральної Асамблеї для політичного реагування за умов паралічу Ради Безпеки, однак не наділяє її всіма примусовими повноваженнями, які Статут закріплює за Радою [3; 34]. Отже, юридична якість мандату залишається лише однією зі складових ефективності: його реалізація потребує політичної підтримки, достатніх ресурсів і готовності держав реально забезпечити виконання ухвалених рішень.

Російсько-українська війна особливо виразно продемонструвала цю структурну проблему. Окупація Криму Російською Федерацією та початок російської агресії проти України у 2014 р., а з 24 лютого 2022 р. – повномасштабне вторгнення засвідчили обмеженість можливостей Ради Безпеки у ситуації, коли постійний член Ради є стороною конфлікту. Численні засідання Ради Безпеки щодо ситуації в Україні не привели до створення механізму примусового припинення агресії, тоді як основний політико-

правовий осуд дій Російської Федерації було зафіксовано Генеральною Асамблеєю, зокрема у резолюції ES-11/1 від 2 березня 2022 р. [33; 88].

У 2022–2025 рр. діяльність системи ООН в Україні була зосереджена передусім на гуманітарному реагуванні, моніторингу дотримання прав людини та документуванні наслідків війни для цивільного населення [85; 87]. Цей випадок важливо розглядати не як приклад неефективності конкретної миротворчої операції ООН, оскільки така операція в Україні не була розгорнута, а як прояв обмежень ширшого механізму колективної безпеки в умовах політичного блокування Ради Безпеки. Він підтверджує, що сама наявність міжнародних інституцій і правових норм не гарантує можливості оперативного застосування примусових заходів.

Звідси випливає потреба в подальшій модернізації нормативних і процедурних засад миротворчої діяльності. Йдеться не стільки про створення нового універсального міжнародного акта, який замінив би сформовану практику, скільки про подальшу стандартизацію типових моделей мандатів, правил застосування сили, механізмів захисту цивільного населення, взаємодії військового та цивільного компонентів, процедур швидкого розгортання і попередньої підготовки національних контингентів [69; 79; 82]. Подібна стандартизація має одночасно зберігати можливість адаптації операції до конкретного конфлікту, оскільки надмірно жорстка універсальна модель може виявитися так само неефективною, як і надмірно розмитий мандат.

Не менш важливим напрямом є вдосконалення механізмів підзвітності. Ефективність миротворчої діяльності не може визначатися лише фактом розгортання місії, чисельністю контингенту або тривалістю її існування. Доцільно враховувати ступінь виконання мандату, захист цивільного населення, дотримання режиму припинення вогню, забезпечення гуманітарного доступу, підтримку політичного процесу, відновлення спроможності місцевих інституцій та стійкість досягнутих результатів. Водночас у багатофакторному конфліктному середовищі некоректно

приписувати миротворчій операції одноосібну відповідальність як за успіх, так і за невдачу політичного врегулювання.

Таким чином, модернізація міжнародної миротворчості передбачає не відмову від сформованих принципів, а їх адаптацію до конфліктів, у яких традиційне розмежування сторін дедалі частіше поєднується із захистом цивільних, підтримкою державних інституцій і постконфліктним відновленням. Результативність операцій визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників: реалістичністю і правовою визначеністю мандату, відповідністю ресурсів поставленим завданням, чіткістю правил застосування сили, якістю координації компонентів, швидкістю реагування та наявністю життєздатної політичної стратегії врегулювання. Тому вдосконалення миротворчості має відбуватися одночасно на правовому, інституційному й операційному рівнях.

2.4. Нормативно-правове забезпечення участі України у миротворчих операціях.

Нормативно-правова база миротворчої діяльності України та її Збройних Сил почала оформлюватися із затвердженням Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року № 2538-XII, якою передбачено участь батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН у зонах конфліктів на території колишньої Югославії [18]. Правові підстави подальшої участі вибудовувалися через постанови Верховної Ради, укази Президента та рішення Кабінету Міністрів, які реагували на конкретні міжнародні ситуації і визначали порядок залучення українського контингенту.

Приклад інституційного узгодження демонструє Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 року № 1073 про участь українського контингенту в операції багатонаціональних Сил з виконання угоди на території Боснії та Герцеговини [21]. Міжнародно-правову основу цієї операції становила резолюція Ради Безпеки ООН № 1031 від 15 грудня 1995 року [25]. Розширення присутності на Балканах зумовило ухвалення

Постанови Верховної Ради України від 25 березня 1996 року № 102/96-ВР щодо участі контингенту Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН у Східній Славонії [19]. Таким чином, на початковому етапі правове регулювання української участі мало переважно ситуативний характер: рішення ухвалювалися окремо щодо конкретних операцій і конкретних підрозділів.

Важливим етапом стало формування єдиного законодавчого механізму участі України в міжнародних операціях. Закон України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» від 23 квітня 1999 року № 613-XIV визначив правові, організаційні та фінансові засади такої участі, а також основні форми залучення національного контингенту і національного персоналу [20]. Закон діє з урахуванням подальших змін, зокрема внесених Законом України № 5286-VI від 18 вересня 2012 року [9]. Саме перехід від окремих рішень щодо конкретних місій до рамкового законодавчого регулювання створив системну основу української миротворчої політики.

Інституційний крок до участі в операції у Косові оформлено Указом Президента України від 14 липня 1999 року № 852/99 про направлення миротворчого контингенту для участі України в міжнародній миротворчій операції в Косово, Союзна Республіка Югославія. Указ було схвалено Законом України № 1006-XIV від 16 липня 1999 року [11]. Рішення враховувало резолюцію Ради Безпеки ООН № 1244 та передбачало направлення українського контингенту до складу міжнародної присутності з безпеки в Косові під егідою ООН. Водночас цей випадок показує необхідність розрізняти операції ООН з підтримання миру та міжнародні безпекові формати: безпековий компонент у Косові забезпечували сили KFOR під проводом НАТО, тоді як цивільну міжнародну присутність становила місія UNMIK.

Процедурні аспекти направлення військових підрозділів за кордон урегульовує Закон України «Про порядок направлення підрозділів Збройних

Сил України до інших держав» від 2 березня 2000 року № 1518-III. Він установлює умови тимчасового перебування підрозділів Збройних Сил України на території інших держав і процедуру ухвалення відповідних рішень. Рішення Президента України про направлення підрозділів підлягає схваленню Верховною Радою України відповідно до пункту 23 статті 85 Конституції України [1; 14]. Таким чином забезпечується розподіл повноважень між Президентом і парламентом та парламентський контроль за використанням військових підрозділів за межами держави.

Операційна взаємодія з ООН була закріплена ще Меморандумом про взаєморозуміння між ООН та Урядом України стосовно внеску до системи резервних угод ООН від 6 серпня 1997 року [6]. Документ створив правову основу для планування можливого надання Україною підготовлених сил і засобів для операцій Організації та підвищував передбачуваність українського внеску. У поєднанні з рамковим Законом 1999 року та процедурним Законом 2000 року це сформувало багаторівневий механізм, у якому міжнародні зобов'язання узгоджуються з внутрішньодержавною процедурою прийняття рішень.

Європейський напрям правового забезпечення участі України доповнила Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз від 13 червня 2005 року, ратифікована Законом України від 6 березня 2008 року № 137-VI [8]. Вона визначила загальні умови можливої участі України в цивільних і військових операціях ЄС, порядок визначення її внеску, питання командування, фінансування та статусу персоналу. На відміну від ранньої практики, коли правову основу доводилося формувати окремо для кожної операції, ця угода створила постійну рамку співробітництва з Європейським Союзом.

Правові механізми участі України у форматах НАТО також формувалися через окремі міжнародні угоди та національні рішення. Зокрема, домовленості щодо участі України у військово-морських операціях НАТО

«Активні зусилля» та «Океанський щит» визначали правові й організаційні умови залучення українських сил [31; 32]. Окремими указами Президента оформлювалося направлення українського персоналу до Іраку та Афганістану [12; 13]. За своєю правовою природою такі операції не є операціями ООН з підтримання миру у вузькому значенні, однак вони становлять частину ширшої участі України в міжнародній діяльності з підтримання миру та безпеки.

Стратегічний рівень політики сформувала «Стратегія міжнародної миротворчої діяльності України». Рішення РНБО України «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України» було ухвалено 24 квітня 2009 року, а введено в дію Указом Президента України від 15 червня 2009 року № 435/2009 [15]. Стратегія враховувала трансформацію характеру міжнародних операцій, розширення їхніх функцій, участь різних міжнародних організацій та необхідність узгоджувати зовнішньополітичні інтереси України з її практичними можливостями. Загальні зовнішньополітичні засади доповнював Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI [10].

Наступним етапом стало нормативне оформлення участі Збройних Сил України у багатонаціональних військових формуваннях високої готовності. Указом Президента України від 21 квітня 2011 року № 492/2011 було введено в дію відповідне рішення РНБО [16]. Подальше оновлення законодавства пов'язане із Законом України № 5286-VI від 18 вересня 2012 року, яким внесено зміни до законів України щодо участі Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [9]. Ці зміни сприяли узгодженню законодавчого регулювання з практикою участі України в різних міжнародних форматах.

Оборонно-політичні засади цього етапу відображала нова редакція Воєнної доктрини України, введена в дію Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012 [17]. Документ розглядав участь України у міжнародній безпековій співпраці в контексті захисту національних інтересів,

розвитку взаємодії із системами колективної безпеки та підтримання готовності Збройних Сил. Після початку російської агресії у 2014 році стратегічні засади оборонної політики України були істотно переглянуті, тому Воєнну доктрину 2012 року доцільно розглядати саме як документ відповідного етапу еволюції української миротворчої політики, а не як чинну основу на сучасному етапі.

Станом на 2025 рік базовими спеціальними законодавчими актами у цій сфері залишаються Закон України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» № 613-XIV та Закон України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» № 1518-III [14; 20]. Разом із Конституцією України, міжнародними договорами, стратегічними документами та рішеннями щодо конкретних операцій вони утворюють багаторівневу систему нормативно-правового забезпечення. Її еволюція від окремих рішень 1992–1996 років до рамкового законодавства і постійних механізмів співробітництва з ООН, ЄС та НАТО засвідчує поступову інституціоналізацію міжнародної діяльності України з підтримання миру і безпеки.

Висновки до розділу 2

Становлення міжнародної миротворчості відбувалося як поступова еволюція від спостережних місій до багатокомпонентних операцій, що поєднують військові, поліцейські та цивільні засоби врегулювання конфліктів. Їхній правовий статус сформувався на основі положень Статуту ООН, рішень Ради Безпеки, згоди сторін конфлікту та спеціальних правових режимів конкретних місій. Розвиток миротворчої практики засвідчив перехід від традиційного контролю за припиненням вогню до ширших завдань із захисту цивільного населення, підтримки політичного процесу, реформування сектору безпеки та постконфліктного відновлення.

Організаційна ефективність миротворчих операцій залежить від реалістичності мандату, відповідності ресурсів поставленим завданням,

чіткості правил застосування сили, належної координації військового, поліцейського і цивільного компонентів та наявності політичної стратегії врегулювання. Водночас практика ООН виявила і системні обмеження миротворчості, пов'язані з політичною залежністю Ради Безпеки, правом вето постійних членів, проблемами своєчасного розгортання та розривом між масштабом мандату і фактичними можливостями місії. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення процедур планування, швидкого реагування, захисту цивільних, підзвітності та взаємодії між міжнародними й національними структурами.

Нормативно-правове забезпечення участі України в міжнародних операціях пройшло шлях від окремих рішень щодо конкретних контингентів на початку 1990-х років до формування системної законодавчої та інституційної основи. Рамкові закони, міжнародні угоди, рішення Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів і РНБО створили механізм участі національного контингенту та національного персоналу в операціях ООН і інших міжнародних безпекових форматах. Таким чином, участь України в миротворчій діяльності спирається на поєднання міжнародно-правових норм і національних процедур та є складовою її ширшої політики у сфері міжнародного миру і безпеки.

РОЗДІЛ 3

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ.

3.1. Початок участі України у миротворчих місіях після здобуття незалежності

Незалежність України сформувала потребу власної зовнішньої політики, що орієнтується на безпеку держави, багатосторонню співпрацю та участь у діяльності провідних міжнародних і регіональних організацій. Нормативне оформлення місця України на міжнародній арені визначило пріоритет миротворчості як складової зовнішньополітичного курсу та інструмента запобігання війнам, врегулювання збройних конфліктів і підтримання миру через участь у місіях під егідою ООН з 1992 року. Старт практичній участі надала Постанова Верховної Ради України від 3 липня 1992 року щодо направлення батальйонів Збройних Сил у миротворчі сили ООН у зонах конфліктів колишньої Югославії, що закріпило формат застосування підрозділів у багатонаціональних операціях і створило прецедент подальшого залучення [18].

Співпраця з ООН підсилює міжнародний авторитет України і вмикає її у дієві механізми колективної безпеки, даючи змогу не лише декларувати підтримку миру, а й реально стабілізувати кризові регіони [64]. У межах затверджених мандатів та міждержавних угод підрозділи Збройних Сил України виконують конкретні завдання – від патрулювання і супроводу гуманітарних вантажів до розмежування сил і захисту цивільного населення [41]. Український «портфель» участі охоплює місії ООН, регіональні формати, а також операції НАТО та ЄС, що забезпечує інтеперабельність і розширює спектр спроможностей – від спостереження й моніторингу до стабілізації та підтримки верховенства права [8; 39, с. 47–59; 51, с. 191–194].

Масштаб залучення відображається у чисельності та географії операцій: понад 45 тисяч українських військовослужбовців виконували завдання у понад двох десятках міжнародних місій; за показником внеску держава посідає місце в першій половині глобального рейтингу контрибуторів, що засвідчує сталість участі та кадрову підготовку [66]. Професійна спроможність і готовність до ризику підтверджуються конкретними епізодами гуманітарного реагування: у жовтні 1993 року вертольоти Повітряних Сил евакуювали зі Сванетії понад сім тисяч біженців і доставили сотні тонн вантажів під час Абхазької війни, що зберегло життя цивільним у гірській зоні конфлікту [60]. Операційний досвід у високоризикових умовах ілюструє подія наприкінці серпня 2021 року в Кабулі, коли українські військові вивели та супроводили до аеропорту групу перекладачів та їхні родини попри обмеження доступу і загрозу повторних атак, чим забезпечили безпечну евакуацію союзників [61].

Повномасштабна агресія Російської Федерації у 2022 році актуалізувала пріоритет національної оборони над зовнішнім залученням. Рішення про відкликання національного контингенту та персоналу з міжнародних операцій ухвалювалося як захід негайного посилення обороноздатності та концентрації ресурсів на відсічі збройній агресії [9]. Набутий у миротворчих місіях досвід застосування озброєння, міжвідомчої координації та взаємодії з партнерами трансформувався у практику сучасної оборони, посилив спроможності підрозділів і поглибив політичні зв'язки з державами-партнерами. Отже, участь у міжнародній миротворчій діяльності водночас поглиблює інтеграцію у багатосторонні механізми безпеки і забезпечує практичну підготовку сил, що прямо впливає на спроможність держави захищати суверенітет і територіальну цілісність.

Отже, початок участі України у міжнародній миротворчій діяльності був безпосередньо пов'язаний зі становленням її зовнішньополітичної суб'єктності після проголошення незалежності. Від першого рішення 1992 року українська участь поступово розширювалася за географією, організаційними форматами та характером завдань. Вона забезпечила Україні

практичний досвід участі у багатосторонніх механізмах міжнародної безпеки, а Збройним Силам – досвід роботи у багатонаціональному середовищі. Після 2022 року пріоритет національної оборони зумовив відкликання українських контингентів і персоналу, однак накопичений упродовж попередніх десятиліть досвід залишається складовою історії розвитку Збройних Сил України та її міжнародного безпекового співробітництва.

3.2. Участь українського військового контингенту в місіях на Балканах

Загострення обстановки на Балканах та запит на український військовий компонент зумовили ухвалення Постанови Верховної Ради України про участь підрозділів у миротворчих силах ООН у Східній Славонії у 1996 році, що закріпило правовий механізм залучення і визначило формат взаємодії з місією [19]. Правова логіка рішення спиралася на попередній досвід участі в операціях у колишній Югославії та на потребу стабілізувати перехідний регіон у межах мандату ООН.

Участь України у стабілізаційній операції в Косові стартувала 1 вересня 1999 року [41]. З 25 липня 2000 року український контингент спільного польсько-українського батальйону «УкрПолбат» виконував завдання у складі багатонаціональної бригади «Схід» сил KFOR [41], а правову підставу участі України закріпив Указ Президента про направлення миротворчого контингенту [11]. Операційна конфігурація батальйону адаптувалася до умов безпеки та вимог місії, а динаміка чисельності і техніки відображала зміну завдань у зоні відповідальності.

Кількість українського персоналу в операціях ООН залишалася змінною і залежала від мандатів та обстановки у районах виконання, а загальна чисельність персоналу, який брав участь у чинних операціях ООН від України, становила 323 особи [55, с. 39], що фіксує рівень постійної залученості та кадрової спроможності. Структура внеску поєднувала військові, поліцейські та цивільні спроможності, що забезпечувало виконання спостережних,

стабілізаційних та логістичних функцій у межах затверджених правил застосування сили.

Практична участь України на боснійському напрямі почалася в липні 1992 року: 240-й батальйон увійшов до складу UNPROFOR, розмістився в Сараєво та діяв у Горажде й Жепі [41]. Основні завдання – супровід гуманітарних колон і контроль дотримання режиму припинення вогню [41]. Щоденна взаємодія з місцевими громадами, гуманітарними структурами та збройними формуваннями забезпечила підрозділу потрібні практики співпраці й стала основою для подальшої участі України в багатонаціональних силах регіону та інституційної адаптації до стандартів місії [55].

Сукупність рішень про Східну Славонію і Косово та стабільна присутність у місіях ООН окреслили практичний вектор української миротворчої політики, де правові акти держави поєднуються з оперативними вимогами мандатів і ресурсними можливостями контингенту. Такий підхід забезпечує узгодження зовнішньополітичних інтересів з обов'язками члена ООН і підтримує системну участь України у глобальних зусиллях зі збереження миру та безпеки.

3.3. Українська гуманітарна місія в Грузії

Гуманітарна операція українських вертолітників у Сванетії 1993 року була першим самостійним рятувальним проєктом України без мандата міжнародних організацій. Після завершення бойових дій в Абхазії тисячі людей рушили через високогірні перевали й Кодорську ущелину до центральної Грузії, але їх застали раптові морози та хуртовини. 7 жовтня 1993 року Тбілісі офіційно звернувся по допомогу, і Київ оперативно сформував зведений вертолітний загін для евакуації цивільних із відрізаних гірських районів [36; 60].

Організаційне розгортання забезпечила 5-та повітряна армія: комплектування льотно-технічного складу, дообладнання машин, підготовка до дій за ймовірної збройної протидії та у високогір'ї проводилися у стислий

термін із добором екіпажів за критерієм досвіду гірських польотів і афганської кампанії [36; 60].

Структура групи включала 106 військовослужбовців та 15 Мі-8 із 488-го і 320-го окремих вертолітних полків, посилені двома Ка-27ПЛ/ПС для роботи на малих майданчиках; інтеграцію забезпечував Ан-12 для перекидання управлінських і тилових підрозділів [60]. Керівництво операцією здійснювалося на рівні командування ВПС України з визначенням районів посадки, маршрутів і режимів роботи аеродрому Копітнарі як базового майданчика [36].

Оперативна фаза тривала шість діб інтенсивної роботи з 10 жовтня, коли 17 бортів із нанесеними червоними хрестами почали маятникові рейси на перевали за складних метеоумов та під ризиком ворожого вогневого впливу. Евакуаційні показники демонструють масштаб дій: 570 осіб за першу добу, 2162 – за другу, 291 виліт сумарно та 271 година нальоту за період операції; доставка гуманітарних вантажів сягнула приблизно півтисячі тонн, а загальна кількість врятованих становила 7643 особи, що відповідає оцінці «понад сім тисяч» у зведеннях того часу. Медична допомога надавалася безпосередньо на місцях посадки [36].

Структура ризиків включала обмежену пропускну спроможність високогірних майданчиків, нестабільність погоди та загрозу обстрілів, що вимагало маневрування, скорочення часу перебування на землі та гнучкого чергування типів машин (Мі-8/Ка-27) залежно від конфігурації рельєфу [60]. Операція виконала ціль у повному обсязі: цивільні отримали евакуацію до безпечних районів і першочергові вантажі забезпечення, а Україна створила прецедент швидкої гуманітарної відповіді без мандата міжнародної організації за запитом держави-партнера.

Наслідки операції відобразилися на рівні відзнак та матеріального заохочення: учасники отримали грошові премії від Міністерства оборони України у грудні 1993 року, а 26 травня 2003 року – відзнаки від імені Президента Грузії у День відновлення державної незалежності цієї країни [36].

Місія закріпила репутаційний ефект для України як суб'єкта, спроможного швидко організовувати повітряно-рятувальні дії у складному гірському театрі та взаємодіяти з місцевими органами управління за мінімальних підготовчих вікон [36].

Подальший регіональний вимір української залученості охоплює посередницькі ініціативи і підтримку територіальної цілісності держав Південного Кавказу, що конкретизувалися під час російсько-грузинської війни 2008 року [40]. Державна позиція формулювала вимоги негайного припинення вогню, виведення російських військ, повернення до переговорів і підтвердження принципів суверенітету та територіальної цілісності Грузії; кроки координувалися з Європейським Союзом і державами Балто-Чорноморського регіону [38; 40]. Практичні заходи включали гуманітарні поставки обсягом близько 155 тонн на суму приблизно 8 млн доларів США та організацію оздоровлення в Україні близько 200 дітей із зони конфлікту [59]. Окремим елементом українсько-грузинських відносин залишалася воєнно-технічна кооперація [38].

Порівняння вертолітної місії 1993 року з дипломатично-гуманітарними діями 2008 року демонструє сталість гуманітарної підтримки Грузії з боку України, хоча правові й політичні підстави та конкретні формати реагування в цих випадках відрізнялися. У 1993 році безпосередньою підставою для гуманітарно-рятувальної операції став офіційний запит Грузії, тоді як у 2008 році українська політика поєднувала гуманітарну допомогу, дипломатичну підтримку та координацію з міжнародними партнерами. Така послідовність підсилювала безпековий профіль України у Кавказькому регіоні.

3.4. Спільні миротворчі сили у Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова.

Врегулювання придністровського конфлікту визначається сталим пріоритетом української зовнішньої політики від 1991 року. Початок зусиль окреслював консультативний механізм чотирьох міністрів закордонних справ

України, Росії, Молдови та Румунії 1991–1992 років із мандатом сприяння діалогу між Кишиневом і Тирасполем [45, с. 4]. Ескалація 1992 року перевела суперечку у збройну фазу та актуалізувала потребу постійного посередництва [45, с. 4].

Україна 5 липня 1995 року отримала статус повноправного учасника переговорів і закріпила роль посередника в багатосторонньому форматі [45, с. 4]. Московський меморандум 8 травня 1997 року підвищив відповідальність посередників, оскільки Україна й Росія були визначені країнами-гарантами виконання досягнутих домовленостей між сторонами конфлікту [46]. Базові орієнтири позиції України формулюються як відновлення територіальної цілісності Республіки Молдова; надання Придністров'ю особливого статусу з реальним самоврядуванням, гарантіями прав людини та умовним правом на самовизначення у випадку втрати Молдовою міжнародної правосуб'єктності; вирішення всіх питань виключно переговорами без сили [45, с. 4].

Українська участь у безпековому компоненті підтверджувалася направленням 1998 року до Зони безпеки десяти військових спостерігачів [45, с. 4]. Цей формат не був операцією ООН з підтримання миру: Спільні миротворчі сили діяли у Зоні безпеки відповідно до угоди від 21 липня 1992 року, а Україна була представлена в цьому механізмі саме військовими спостерігачами [46; 37]. Київська зустріч 1–3 липня 2002 року відновила регулярність переговорів у п'ятисторонньому форматі (Україна, РФ, ОБСЄ, Молдова, Придністров'я) та винесла на обговорення модель федеративних відносин між Кишиневом і Тирасполем як рамку для подальших узгоджень [48, с. 329; 45, с. 5].

Новий імпульс сформувала ініціатива Президента України «До врегулювання через демократію» у квітні 2005 року, що повернула сторони до політичних контактів [45, с. 5]. Восени 2005 року до переговорного процесу як спостерігачі долучилися ЄС та США, після чого формат набув конфігурації «5+2» [45, с. 5]. Інституційне підсилення з'явилося наприкінці 2005 року через

розгортання Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) на українсько-молдовському кордоні, яка сприяла координації митних і прикордонних органів двох держав та протидії транскордонній злочинності [47]. Політична логіка цих кроків формувала для України образ регіонального лідера, який поєднує посередництво, моніторинг і технічну допомогу [45, с. 5].

Політичні розбіжності 2006 року призвели до паузи у переговорному процесі, що почалася в лютому 2006 року та гальмувала подальше узгодження питань придністровського врегулювання [45, с. 7].

Оцінка ініціативи фіксує подвійність: відсутність положень про виведення російських військ і озброєння та розпуск військових формувань придністровської адміністрації розглядалася як один із прорахунків плану; водночас сам план став рамкою подальшої дипломатії, дорожньою картою для компромісу та підставою для позиціонування України як посередника і гаранта [45, с. 7]. У подальшому переговорний процес зберігав формат «5+2», де українська сторона брала участь у консультаціях і наполягала на політичному врегулюванні статусу Придністров'я; віденські консультації 1–2 березня 2011 року стали одними з реперних дат цієї траєкторії [45, с. 7].

Україна зберігала присутність у зоні безпеки: станом на 23 червня 2019 року у Спільних миротворчих силах служили десять українських військових спостерігачів [37]. Паралельно держава розширила географію участі, вперше скерувавши національний персонал до Багатопрофільної інтегрованої Місії ООН зі стабілізації в Малі (MINUSMA), що посилило репутацію України як надійного контрибутора операцій з підтримання миру [37]. Після початку повномасштабної російської агресії у березні 2022 року українські військові спостерігачі були відкликані зі складу Спільних миротворчих сил відповідно до рішення про повернення національного контингенту і національного персоналу до України [9].

Отже, зовнішньополітичний інтерес України у придністровському врегулюванні поєднує три логіки: внутрішньорегіональну стабільність на

кордоні, сумісність із європейськими практиками врегулювання конфліктів та підсилення ролі держави як гаранта домовленостей у східноєвропейському просторі. Дипломатичні ініціативи зразка 2005 року, інституційні механізми типу EUBAM і тривала до 2022 року присутність українських військових спостерігачів утворили цілісну архітектуру залучення, спрямовану на політико-правове врегулювання придністровського конфлікту в межах міжнародно визнаних кордонів Молдови.

Висновки до розділу 3

Європейський вимір миротворчої діяльності України став важливим напрямом становлення її зовнішньополітичної суб'єктності та практичним середовищем набуття досвіду міжнародного безпекового співробітництва. Від перших кроків 1992 року у складі місій ООН на Балканах до самостійної вертолітної гуманітарної операції у Сванетії 1993 року та довгострокового залучення до придністровського врегулювання Україна поступово розширювала форми своєї участі у врегулюванні міжнародних конфліктів.

Балканський досвід продемонстрував здатність України інтегруватися у різні багатонаціональні формати – від UNPROFOR та операцій ООН у Східній Славонії до KFOR із польсько-українським батальйоном. Українські військовослужбовці виконували завдання з патрулювання, контролю за дотриманням режиму припинення вогню, супроводу гуманітарних вантажів та забезпечення безпеки. Водночас цей досвід засвідчив необхідність розрізняти операції ООН з підтримання миру та інші міжнародні безпекові формати, зокрема сили KFOR під проводом НАТО.

Гуманітарна операція у Сванетії 1993 року стала окремим прикладом спроможності України самостійно організувати масштабну рятувальну операцію на офіційний запит держави-партнера без мандата міжнародної організації. Евакуація понад семи тисяч цивільних осіб у складних високогірних і безпекових умовах продемонструвала підготовленість

українських авіаційних підрозділів та забезпечила помітний гуманітарний і репутаційний результат.

Придністровський напрям висвітлив політико-дипломатичну складову української участі у врегулюванні конфліктів. Україна поєднувала ролі посередника, країни-гаранта та учасника безпекового моніторингу, пройшовши шлях від багатосторонніх консультацій початку 1990-х років до участі у форматі «5+2». Важливими складовими українського залучення стали ініціатива «До врегулювання через демократію», діяльність EUBAM та присутність українських військових спостерігачів у Спільних миротворчих силах у Зоні безпеки. Цей формат не був операцією ООН з підтримання миру, а становив окремий регіональний механізм врегулювання.

Таким чином, європейський досвід України охопив різні за правовим статусом і характером завдань форми діяльності – операції ООН з підтримання миру, багатонаціональні сили під проводом НАТО, самостійну гуманітарну операцію та участь у регіональному механізмі придністровського врегулювання. Накопичений досвід сприяв професійному розвитку українських військовослужбовців, розширенню практики багатонаціональної взаємодії та зміцненню ролі України у міжнародному безпековому співробітництві.

РОЗДІЛ 4

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ В АЗІЇ ТА АФРИЦІ.

4.1. Українська миротворча місія в Іраку

Тренувальна місія НАТО в Республіці Ірак (NTM-I) була започаткована 14 серпня 2004 року на прохання Тимчасового уряду Іраку й у межах резолюції РБ ООН № 1546 як цільова платформа відновлення національних інституцій сектору безпеки через навчання, консультування та матеріально-технічне підсилення [42]. Формат місії принципово відрізнявся від стабілізаційних операцій: ідеться не про військове «утримання території», а про нарощування спроможностей іракських оборонних і правоохоронних структур за моделлю «train-advise-mentor». Україна інтегрувалася до цього формату як контрибутор кадрової експертизи й методичного забезпечення.

Нормативно-правовою підставою української участі став Указ Президента від 30.11.2005 р. № 1675/2005 «Про направлення миротворчого персоналу України до Республіки Ірак» [12]. У лютому 2006 року до Іраку було направлено перших трьох офіцерів, а в листопаді 2008-го склад національного персоналу розширено ще сімома військовослужбовцями. Штатна квота Збройних Сил України у структурі NTM-I становила десять посад, що забезпечувало безперервність участі у ключових тренувально-дорадчих напрямках – від роботи в штабах до супроводу курсів підготовки на рівні навчальних центрів і академій [62]. Загальна чисельність усієї місії на піках розгортання трималася в межах близько 170 військовослужбовців із 14 країн-членів НАТО та України, що створювало компактну, але високоспеціалізовану багатонаціональну команду [42].

За змістом завдань українські офіцери працювали у трьох взаємопов'язаних площинах. По-перше, наставництво в штабах (оперативний і стратегічний рівні): супровід циклів планування, запровадження стандартних процедур, допомога в організації штабної роботи, підготовка службових

документів і звітності. По-друге, тренування та «train-the-trainer»: участь у курсах для середньої та вищої ланок командирів і штабістів, розвиток сержантського корпусу, підготовка інструкторів і оцінювання навчального процесу. По-третє, українські військовослужбовці брали участь у підготовці особового складу іракської національної поліції, працювали військовими радниками в оперативних центрах, долучалися до розроблення оперативних процедур і проведення командно-штабних навчань [42, с. 50–52]. Така конфігурація завдань відповідала мандату NTM-I і водночас давала змогу зосередитися на найдефіцитніших компетентностях приймаючої сторони – управлінні, стандартизації процедур і якості інструкторського складу.

Важливим результатом української участі став відчутний освітній ефект: у межах діяльності місії було підготовлено 575 старших сержантів як головних сержантів підрозділів та інструкторів навчальних центрів і близько 400 офіцерів штабів бойових підрозділів; загалом за час участі України у місії через неї пройшло понад 60 українських офіцерів [42, с. 52–53]. Для української сторони це означало не лише внесок у стабілізацію Іраку, а й зворотне підсилення: фахівці поверталися з актуалізованими знаннями доктрин НАТО, англомовними штабними навичками та практикою роботи у багатонаціональному середовищі – компетентностями, критично важливими для інтеперабельності ЗСУ.

Окремо варто підкреслити методичний вимір. Українські офіцери долучалися до розроблення та адаптації навчально-методичних матеріалів, підготовки навчальних програм та інструкторів [42, с. 50–53]. Натомість іракські партнери отримували підготовлених інструкторів і вдосконалені підходи до організації навчального процесу.

З погляду зовнішньополітичної проєкції безпеки участь у NTM-I логічно доповнювалася морським компонентом НАТО – антитерористичною операцією «Активні зусилля» (Operation Active Endeavour, ОАЕ), яку Північноатлантичний альянс розгорнув 26 жовтня 2001 року в Середземному морі як відповідь на терористичні атаки 11 вересня. Українська участь була

оформлена угодою у формі обміну листами від 21.04.2005 р., затвердженою Указом Президента України від 26.01.2006 р. № 71/2006, що задало правові рамки залучення ВМС ЗСУ до спільної морської безпекової архітектури [31]. Національний контактний пункт у м. Одеса забезпечував моніторинг надводної обстановки Чорного моря та обмін даними зі штабом у Нортвуді; у практичній площині це означало ідентифікацію та супровід підозрілих суден, контроль перевезень чутливих вантажів, підтримку протимінних заходів і уніфікацію звітності за стандартами НАТО.

Корабельний компонент пройшов обов'язковий підготовчий трек: вихід корвета «Тернопіль» до ВМБ Таранто (Італія) у форматі «Морський день», налагодження сумісних каналів зв'язку, перевірка процедур взаємодії та інтеграції в оперативні цикли. Після набуття визначеного рівня готовності Україна отримала статус повноправного учасника ОАЕ; у липні 2007 року «Тернопіль» повернувся до Севастополя після виконання завдань, що стало відправною точкою для системного розвитку сумісності українських ВМС з флотами союзників [31]. Практичний підсумок для флоту – відпрацювання стандартів зв'язку та тактичних процедур, участь у спільних елементах морської ситуаційної обізнаності, підвищення навичок екіпажів у режимі багатонаціонального чергування.

Отже, іракський напрям і середземноморський морський трек утворили взаємодоповнюваний кейс: на суходолі Україна інвестувала в інституційну спроможність партнерів, на морі – посилювала колективну безпеку й власну інтероперабельність. Обидві лінії були забезпечені чіткими правовими рамками (укази, міжурядові угоди), прозорою процедурою участі та зрозумілими критеріями ефективності (кількість підготовлених кадрів, виконані рейси/завдання, ступінь сумісності процедур). Попри відносно невеликі за чисельністю контингенти, політико-стратегічний ефект для України виявився диспропорційно високим: держава закріпила репутацію передбачуваного партнера, а Збройні Сили – практично опанували стандарти

взаємосумісності, які згодом стали фундаментом для широкої кооперації із союзниками.

4.2. Міжнародні сили сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан

Досвід України в Афганістані логічно поділяється на два взаємопов'язані етапи загальної міжнародної присутності: період багатонаціональної операції ISAF (2001–2014), коли акцент робився на стабілізації та безпековому супроводі, і наступну небойову місію НАТО «Рішуча підтримка» (Resolute Support, з 1 січня 2015 р.), орієнтовану виключно на наставництво, тренування та консультування афганських сил безпеки й оборони. Україна брала участь у діяльності ISAF з 2007 року, а після завершення цієї операції продовжила свою присутність в Афганістані у складі тренувально-дорадчої місії НАТО «Рішуча підтримка» [62].

Нормативно-правову рамку української участі визначив Указ Президента України від 30.03.2015 р. № 185/2015 «Про направлення національного персоналу для участі України в тренувально-дорадчій Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан», яким передбачалося направлення до 30 осіб на виконання завдань небойового характеру [13]. 7 квітня 2015 р. набула чинності Угода (у формі обміну листами) між Україною та НАТО щодо участі в місії «Рішуча підтримка» та відповідних фінансових зобов'язань [30].

За змістом роботи українські військовослужбовці виконували три ключові групи функцій. По-перше, штабне наставництво на оперативному та стратегічному рівнях: участь у плануванні циклів операцій (у т. ч. за процедурами НАТО), супровід процесів управління персоналом і логістикою, допомога в стандартизації документообігу та оцінюванні готовності підрозділів. По-друге, підготовка кадрів за моделлю train-the-trainer: розробка й проведення курсів для середньої та вищої ланок командирів, розвиток сержантського корпусу (лідерство, управління підлеглими, методика

навчання), наставництво офіцерів штабів на місцях. По-третє, функціональні консультації у вузьких спеціальностях – зв’язок, військова поліція, логістика, базові засади цивільно-військової взаємодії, організація охорони об’єктів і заходів безпеки під час навчань. Кожна з цих ліній відповідала небойовому мандату місії: жодних завдань із застосування сили, а лише підвищення спроможності афганських інституцій діяти самостійно.

Організаційно «Рішуча підтримка» базувалася на центральному штабі в Кабулі і мережі регіональних команд (Train Advise Assist Commands), що дозволяло поєднати стратегічне наставництво з точковою підтримкою на рівні міністерств, корпусів і навчальних центрів. Для українських офіцерів це означало роботу у справжньому «інтероперабельному» середовищі – поруч із колегами з країн НАТО та партнерів, з використанням єдиних процедур, англomовних штабних продуктів і загальних стандартів контролю якості навчання. У практичному вимірі така участь перетворювалася на подвійний ефект: Афганістан отримував підготовлених інструкторів, типові програми і налагоджені процеси, а Україна – кадри з актуальними знаннями доктринальних вимог НАТО, англomовною компетентністю та навичками роботи в багатонаціональних штабах.

З точки зору добору персоналу ключовими були офіцерські спеціальності штабного профілю, досвід планування, володіння англійською на рівні, достатньому для підготовки й захисту штабних документів, а також психологічна готовність працювати у високоризиковому, хоч і небойовому середовищі. Хоч місія не передбачала участі в бойових діях, щоденна діяльність проходила в умовах підвищених загроз, тож безпекові процедури та фортифікаційно-технічні заходи на базах, супроводі конвоїв і під час виїздів до партнерських установ залишалися обов’язковими.

Практика підтвердила, що саме наставницькі та інституційні компоненти мають найвищу «віддачу» для приймаючої сторони: допомога у створенні стійкої системи підготовки кадрів, впровадженні стандартних операційних процедур, формуванні власного інструкторського ядра створює

довгостроковий мультиплікативний ефект. Для України цей досвід став важливим елементом професіоналізації: повертаючись, військовослужбовці привносили в національну систему підготовки відпрацьовані в багатонаціональному середовищі підходи до планування, оцінювання і вишколу сержантського складу, що безпосередньо позначалося на якості навчання в українських навчальних центрах і академіях.

На рівні політики оборони участь у «Рішучій підтримці» виконувала ще дві функції. По-перше, зміцнювала політичну довіру між Україною та союзниками завдяки передбачуваності й сумлінності виконання взятих зобов'язань (чіткі ротації, прозора звітність, відповідність мандату). По-друге, поглиблювала інтероперабельність: від уніфікації штабних процесів і зв'язку – до спільних підходів у сфері лідерства, гендерної інтеграції та стандартів підготовки, що надалі істотно полегшило розширення практичної взаємодії з НАТО.

Кульмінацією міжнародної присутності в Афганістані став 2021 рік. На тлі стрімких подій останніх тижнів міжнародної евакуації у серпні 2021 р. Україна продемонструвала спроможність швидко розгорнути евакуаційні рейси та забезпечити вивезення партнерського персоналу й афганських помічників [61]. Водночас упродовж 2015–2021 рр. участь у «Рішучій підтримці» поєднувалася з іншими небойовими напрямками української миротворчості – зокрема, на Кіпрі, в Аб'єї і, з 2019 р., у Малі, що відображало перехід України до багатовекторного портфеля операцій під егідою ООН та НАТО.

Отже, місія «Рішуча підтримка» стала для України практичною школою інституційної допомоги: у відносно невеликому за чисельністю форматі держава отримала максимальний стратегічний ефект – посилену взаємосумісність із союзниками, відпрацьовані механізми наставництва та розбудови спроможностей, кадровий резерв із реальним досвідом роботи у складному операційному середовищі. Для приймаючої сторони внесок українського персоналу означав зростання якості підготовки, уніфікацію

процедур і розширення власної інструкторської бази – тих чинників, без яких неможливе стійке функціонування сектору безпеки в постконфліктних умовах.

4.3. Українські миротворчі місії на Африканському континенті.

Африканський напрям участі України в операціях із підтримання миру став природним продовженням попереднього досвіду в місіях ООН, НАТО та ЄС. Він поєднав три ключові лінії: авіатранспортну підтримку гуманітарних операцій, морське стримування піратства та участь у місіях ООН із наставницькими й спостережними завданнями. Запит на таку участь зумовили, з одного боку, потреби міжнародної спільноти швидко нарощувати спроможності реагування на кризи в Африці, а з другого – прагнення України зміцнити репутацію відповідального контрибутора безпеки. Українська сторона запропонувала нішеві переваги: стратегічні й оперативні повітряні перевезення, штатну компетентність у штабному плануванні та ефективну взаємодію з гуманітарними структурами. Така комбінація зробила внесок України помітним і практично корисним у багатонаціональних форматах.

Одним із важливих напрямів стала участь України у підтримці миротворчої операції Африканського Союзу в Судані (Дарфурі), започаткованої у відповідь на офіційне звернення голови Комісії Африканського Союзу до Генерального секретаря Альянсу в червні 2005 року. Вже у липні 2005-го розпочалися авіап перевезення, координовані з європейськими партнерами, метою яких було перекидання контингентів Африканського Союзу та матеріально-технічного забезпечення миротворчих дій у провінції Дарфур. Україна інституційно оформила свою участь Указом Президента від 03.04.2006 № 277, що забезпечив залучення ДП МОУ «Українська авіаційна транспортна компанія» (УАТК) до виконання перевезень [49; 62]. Сутність внеску полягала у наданні транспортної спроможності для оперативного розгортання африканських підрозділів, ротації особового складу та доставки гуманітарних вантажів у важкодоступні

райони. Для України цей епізод мав подвійне значення: по-перше, продемонстрував оперативність і надійність українських авіаперевізників у складних театрах; по-друге, закріпив інтегрованість із логістичними процедурами Альянсу, що згодом полегшило участь у ширшому спектрі спільних операцій.

Другим стовпом африканського напрямку стало морське протипіратське стримування. У серпні 2009 року Північноатлантична рада започаткувала операцію НАТО «Океанський щит» (Ocean Shield), яка діяла до грудня 2016 року та була спрямована на протидію піратству біля Африканського Рогу, в Аденській затоці та північно-західній частині Індійського океану, забезпечуючи безпеку ключових морських коридорів і, зокрема, проведення суден із гуманітарними вантажами для Сомалі [32; 39; 62]. Україна приєдналася на підставі угоди у формі обміну листами з НАТО від 22.02.2013, що була ратифікована Законом № 580-VII від 19.09.2013, – цей крок створив правову рамку для залучення українських сил і засобів до коаліційних дій у взаємодії з Постійними військово-морськими групами НАТО (SNMG1) [32]. На практиці участь включала охорону торговельного судноплавства, моніторинг надводної обстановки, розвідку та взаємодію з іншими силами операції [62]. Для національного флоту це означало відпрацювання процедур морської ситуаційної обізнаності, зв'язку, тактичного маневру в багатонаціональному ордері та взаємодії з повітряними і береговими компонентами безпеки.

Важливий момент: антипіратські операції мають безпосередній зв'язок із продовольчою та енергетичною безпекою далеко за межами регіону. Для України, чия економіка значною мірою орієнтована на морську торгівлю, підтримання відкритих і безпечних комунікацій у районах, що з'єднують Азійсько-Африканські та Європейські ринки, – стратегічний інтерес. Відповідно, участь у «Океанському щиті» доповнила попередній досвід співпраці з НАТО на морі (зокрема, в операції «Активні зусилля» у

Середземномор'ї) і підвищила готовність до кризових морських сценаріїв, включно з охороною гуманітарних конвоїв і критичних поставок [62].

Паралельно Україна розширювала персональну участь у місіях ООН на Африканському континенті. За даними офіційних повідомлень, 23 червня 2019 року український національний персонал у складі п'яти осіб уперше долучився до виконання завдань у Багатопрофільній інтегрованій Місії ООН зі стабілізації в Малі (MINUSMA) [37]. На той момент українська присутність у місіях ООН формувалася як портфель із кількох театрів: Демократична Республіка Конго (MONUSCO – 12 осіб), Косово (UNMIK – 2 особи), Республіка Південний Судан (UNMISS – 4 особи), а також Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Аб'єй (UNISFA – 6 осіб) і Сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (UNFICYP – 1 особа). Разом із «Рішучою підтримкою» в Афганістані (21 особа) це відображало багатовекторність і гнучкість українського внеску – від спостереження та штабної роботи до логістики й забезпечення базової безпеки цивільного населення в уражених регіонах.

Зміст завдань українського персоналу в африканських місіях ООН переважно небойовий і сконцентрований на моніторингу, штабному плануванні, зв'язку, логістичному забезпеченні, патрулюванні в межах мандату, підтримці гуманітарного доступу та взаємодії з місцевими громадами [55; 62]. Така конфігурація відповідає сучасній логіці миротворчості ООН, де захист цивільних і підтримка політичного процесу часто потребують цільових, спеціалізованих спроможностей, а не масштабних бойових контингентів. Для України участь у цих компонентах – це не лише практика інтеперабельності та підтримка міжнародного іміджу, а й інвестиція в підготовку кадрів: офіцери та сержанти повертаються з досвідом роботи в мультикультурних командах, з англійськими компетенціями і навичками кризового менеджменту.

Окремо слід відзначити синергію морського та гуманітарно-логістичного напрямів. Піратство в районі Африканського Рогу історично підривало зусилля світової спільноти з доставки вантажів Всесвітньої

продовольчої програми ООН (WFP), медикаментів та критичних товарів до Сомалі та сусідніх країн. Участь у «Океанському щиті» разом із авіатранспортними перевезеннями в Африці демонструє повний ланцюг безпеки постачання – від захисту морських коридорів до доставки вантажів у глиб континенту. Саме така «логістична миротворчість» є сильним боком України, де поєднуються практичні можливості та позитивний політичний ефект.

Таким чином, африканський трек важливий і в політико-дипломатичному вимірі. Він засвідчує, що навіть у періоди внутрішніх безпекових викликів Україна здатна зберігати режим міжнародної участі, масштабуючи його відповідно до ресурсів і пріоритетів. Досвід Дарфура, «Океанського щита», MINUSMA, MONUSCO та UNISFA – це капітал довіри в очах партнерів і міжнародних організацій; саме на ньому будуються подальші ініціативи співпраці, навчання, спільних штабних заходів і обміну кращими практиками. У стратегічній перспективі така послідовна присутність в африканських операціях підсилює роль України як експерта з практичної логістики, штабних процесів та захисту цивільних – ніш, що залишатимуться затребуваними в конфліктах низької та середньої інтенсивності на континенті.

Висновки до розділу 4

Азійсько-африканський вектор міжнародної безпекової участі України мав іншу специфіку, ніж європейський: тут значну роль відігравали тренувально-дорадчі, логістичні й морські безпекові формати. Українська участь у Тренувальній місії НАТО в Іраку (NTM-I) і місії «Рішуча підтримка» в Афганістані засвідчила здатність держави робити адресний внесок у підготовку та розвиток секторів безпеки держав-партнерів. Водночас ці формати забезпечували українським військовослужбовцям досвід роботи у багатонаціональних структурах, використання спільних процедур планування та взаємодії з військовими фахівцями держав НАТО.

Морський компонент участі – від «Активних зусиль» у Середземному морі до «Океанського щита» в районі Африканського Рогу – розширив досвід українських ВМС у сфері морської ситуаційної обізнаності, охорони судноплавства, обміну інформацією та взаємодії у складі багатонаціональних сил. Участь у цих операціях сприяла практичному відпрацюванню процедур НАТО та розвитку взаємосумісності українського флоту з військово-морськими силами держав-партнерів.

Африканський напрям доповнив цей досвід завданнями авіаційної логістики, підтримки миротворчих операцій Африканського Союзу та участі українського персоналу в місіях ООН. Досвід Дарфура, операції «Океанський щит», а також місій у Малі, Демократичній Республіці Конго, Аб'єй і Південному Судані засвідчив різноманітність форм української присутності – від транспортного й логістичного забезпечення до штабної, спостережної та іншої діяльності в межах мандатів міжнародних операцій. У сукупності участь України в операціях в Азії та Африці сприяла накопиченню досвіду багатонаціональної взаємодії, підготовці особового складу та зміцненню її участі в міжнародному співробітництві у сфері миру і безпеки.

РОЗДІЛ 5

ТЕМА УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЧИХ СИЛ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

5.1. Методика вивчення теми миротворчості у шкільному курсі громадянської освіти

Тема української миротворчості органічно вписується в інтегрований курс «Громадянська освіта» у 10 класі, адже дає змогу одночасно працювати з історичним наративом, правом, географією, етикою, медіаграмотністю та громадянськими компетентностями. Йдеться не лише про вивчення послідовності подій чи переліку місій, а про осмислення того, як норми міжнародного права, цінності прав людини й інституції колективної безпеки «працюють» у реальних кризах, і яку роль у цьому відіграє Україна. У методичному вимірі така тема є зручним полігоном для реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів, про що свідчать сучасні напрацювання з методики навчання історії та громадянської освіти.

Ключ до результативного викладання – розгляд миротворчості як міжпредметного модуля з чіткою логікою: від понять і правових рамок до аналізу кейсів та громадянської дії. Інтеграція тут не декоративна, а змістова: історія дає причини й наслідки конфліктів, громадянська освіта – мову прав і обов'язків, географія – просторові обмеження операцій, правознавство – засади мандатів, інформатика й математика – інструменти візуалізації та інтерпретації даних, а медіаграмотність – здатність відрізнити факт від судження і виявляти маніпуляції. Таке сплетіння дисциплін забезпечує цілісне бачення теми та підвищує мотивацію, бо «знімає» штучні межі між шкільними предметами [52].

Важливо дотримуватися спірального принципу: в основній школі формувати емпатію та уявлення про базові поняття («мир», «конфлікт», «правила», «допомога»), у середній – додавати інституційний і правовий вимір

(ООН, НАТО, ЄС, мандат, захист цивільних), у старшій – виходити на дискусійні вузли (межі суверенітету, гуманітарна інтервенція, відповідальність захищати), вчити працювати з джерелами на рівні аргументованого есе чи політичної записки. Така градація дозволяє уникнути перевантаження та водночас послідовно ускладнювати інтелектуальні завдання.

Дидактична логіка курсу має бути дослідницькою. Урок не відповідає на запитання «що сталося» – він ставить проблеми: чому деякі місії успішні, а інші – ні; як впливають правила застосування сили на захист цивільних; які ризики має «нейтральність» у ситуації масових порушень прав людини. Відповіді вибудовуються через «концепцію доказу»: теза – добір свідчень з різних типів джерел – висновок. Саме тут розкривається потенціал критичного мислення: учні вчать не лише шукати інформацію, а й зіставляти її, виявляти прогалини, усвідомлювати межі кожного джерела [65].

Активні методи – симуляції, рольові ігри, дебати, аналіз кейсів, «перевернутий клас» – роблять тему динамічною і практичною. Вдало працює моделювання засідання Ради Безпеки ООН: групи отримують ролі держав-членів, представника Секретаріату, гуманітарної агенції чи журналістів, опрацьовують пакет джерел, готують проєкт резолюції та короткий пресбрифінг. Такі заняття дають досвід комунікації, аргументації й консенсусу – саме тих громадянських умінь, які декларуються рамкою НУШ. Не менш продуктивним є «паспорт місії» – мініпроєкт, де учні за першоджерелами та оглядовими матеріалами створюють профіль конкретної операції: географія, мандат, актори, виклики, досягнення, уроки для майбутнього [56].

Робота з джерелами має бути різнотипною та системною. Варто свідомо поєднувати нормативні тексти (фрагменти Статуту ООН, резолюції), офіційні звіти, карти, статистику, медіаматеріали і, за можливості, усні історії учасників місій. Метод «порівняльного читання» (одна подія – кілька джерел з різною оптикою) дисциплінує мислення: учні бачать, що «суха» резолюція фіксує повноваження, журналістський репортаж – людський вимір, а

статистика – масштаб і динаміку, але жодне з джерел поодинці не дає повної картини. Картографічні вправи (нанесення зон відповідальності, маршрутів евакуації, природних перешкод) допомагають зрозуміти просторову логістику операцій, а елементарні графіки – співвіднести цілі з ресурсами.

Планування варто будувати як міні-модуль із помітним навчальним «дугою». Перший урок відповідає на питання «що таке миротворчість і навіщо вона потрібна», вводить ключові поняття, показує інституційний механізм і відразу тренує медіаграмотність (вправа «факт – оцінка – маніпуляція»). Другий – розгортає український кейс (Балкани, Сванетія 1993 р., Ірак, Афганістан, Малі тощо) через групову роботу з джерелами та «паспорт місії», де кожна група не просто реферує матеріал, а робить пояснювальну візуалізацію (таймлайн, карту, інфографіку). Третій – підсумково-дискусійний: симуляція ухвалення рішень або дебати з етичним вузлом («неупередженість vs. захист цивільних»), рефлексія й короткий письмовий продукт – есе чи policy-brief. Така композиція забезпечує зсув від знання до дії й дає змогу «зняти» не лише предметні, а й громадянські результати [56].

Крім того, вчителеві необхідно звертати увагу на етичні аспекти, бо часто матеріал містить потенційно травматичні сюжети, тож учитель має завчасно попереджати про чутливий контент, дбати про «правила класу», відмовлятися від шоккових зображень, акцентувати гідність і верховенство права. Важливо також враховувати різний життєвий досвід учнів і давати «право вийти» з обговорення, якщо тема викликає сильні емоції. Повага й емпатія – не додаток, а умова роботи з сучасною історією.

Диференціацію доцільно будувати на принципах універсального дизайну навчання. Матеріал подаємо кількома каналами – стислий текст із аудіоверсією, коротке відео та наочна інфографіка – щоб кожен учень мав зручний спосіб сприйняття. Для висловлення думок не нав'язуємо єдиного формату: можна обрати есе, мініподкаст, постер чи інтерактивну карту. Працюємо з мовною підтримкою – глосарієм ключових понять і реченнями-рамками для побудови аргументів. Обсяг джерел дозуємо, а завдання

розбиваємо на чіткі кроки з прозорими інструкціями. Така організація підвищує залученість учнів із різними освітніми потребами і водночас робить мислення всього класу точнішим та глибшим.

Оцінювання варто робити прозорим і двоконтурним. Формувальне – через мініпрезентації, «exit ticket», взаємооцінювання з простими критеріями (точність, доказовість, ясність), чек-листи джерельної роботи. Підсумковим продуктом може бути коротке есе («Яка цінність участі України в миротворчих місіях?») або візуальна аналітика («Місія під мікроскопом»). Критерії мають бути зрозумілими до старту роботи: коректність фактів і понять; вмотивованість висновків джерелами; логіка аргументації; якість візуалізації; етичність висловлювань. Така рамка, як показують дослідження з методики навчання історії, підвищує автономію учнів та якість їхніх висновків [52].

Нарешті, інтегрований підхід не мислиться без учительської кооперації. Спільне планування з колегами з географії, правознавства, інформатики, мистецтва дозволяє рівномірно розподіляти навантаження, уникати дублювань і створювати для учнів «наскрізний досвід» – коли тема миротворчості природно з'являється на кількох уроках, але з різних боків. Виграють усі: учні бачать світ комплексно, вчителі – отримують відчутний методичний ефект масштабу.

Отже, методика вивчення української миротворчості має спиратися на три опори: міжпредметну інтеграцію, дослідницьку логіку й активні, етично чутливі методи. У такій конфігурації тема не зводиться до переліку місій, а стає навчальним середовищем, де учні вчаться читати джерела, мислити критично, співвідносити право з цінностями, робити виважені громадянські вибори й усвідомлювати внесок України у світову безпеку. Це відповідає стратегічним орієнтирам НУШ і рекомендаціям сучасної методичної літератури та робить тему миротворчості змістовним компонентом інтегрованого курсу «Громадянська освіта».

5.2. Можливості використання досвіду України в миротворчих заходах для патріотичного виховання молоді

Український миротворчий досвід – це не лише сторінка зовнішньополітичної історії, а потужний виховний ресурс, що дозволяє формувати в молоді зрілий, гуманістичний тип патріотизму. Його ядро – не романтизація війни, а служіння суспільству, повага до гідності людини, відповідальність перед правом і здатність діяти разом із партнерами заради спільного блага. Саме таке розуміння патріотизму відповідає ціннісним орієнтирам НУШ та сучасним підходам громадянської освіти: бути патріотом – значить захищати життя, свободу і справедливість, уміти співпрацювати, допомагати й брати на себе ініціативу в кризових ситуаціях [56].

Педагогічна сила миротворчої тематики полягає у її «подвійній оптиці». З одного боку, це історії конкретних людей і підрозділів – вертолітники, які рятували біженців у Сванетії; військовослужбовці, які виконували завдання у складі міжнародних місій; інструктори, котрі навчали колег із країн-партнерів. З іншого – це «великі рамки» міжнародного права, інституцій колективної безпеки та дипломатії. Поєднання особистого виміру й правових механізмів показує учням, що українська суб'єктність у світі проявляється не лише на полі бою, а й у здатності діяти відповідально, професійно й солідарно [36; 42; 60].

Цей матеріал особливо цінний для виховання так званого «патріотизму служіння». Його фокус – на практичних чеснотах: витримка, взаємодопомога, лідерство без авторитарності, вірність слову й мандату, шанування правил навіть тоді, коли «тактична доцільність» начебто спокушає їх порушити. Коли учні розбирають кейс евакуації цивільних із гірських перевалів або роботу українських підрозділів у багатонаціональній операції, вони бачать, що сила держави – у професіоналізмі її людей, у їхній здатності приймати складні рішення, зважувати ризики і діяти в команді.

Змістовно досвід України дає змогу вивести виховну розмову за межі усталених шаблонів. Миротворчі місії на Балканах навчають працювати із

суспільствами після травми й пояснювати, чому безпека неможлива без довіри; гуманітарні операції показують етику невідкладної допомоги; тренувальні місії – важливість передачі знань і розбудови інституцій; морські операції – цінність безпеки комунікацій і торгівлі, які впливають на повсякденне життя. У кожному випадку теза «Бути патріотом – значить бути корисним світові» стає не гаслом, а висновком із фактів.

Важливо, що миротворча оптика знімає небезпеку «мільтаризації» виховання. Розмова не про культ сили, а про культуру відповідальності: чому правила застосування сили існують, що таке неупередженість і де її межі, як співвідносити наказ і совість, як захищати цивільних – і водночас не допустити несправедливості. Обговорення таких вузлів формує етичну компетентність і тримає патріотичну риторику в рамках правової держави.

Методично доцільно працювати через особистісно значущі форми. Усні історії: запрошення ветеранів миротворчих місій (або дистанційні інтерв'ю) допомагають оживити абстракції й дати молоді голос із середини – що означає нести синьо-жовтий шеврон поруч із емблемою місії ООН чи НАТО, як приймаються рішення в полі, чому важливо дотримуватися мандату. Проєкти «Місія під мікроскопом»: учні створюють міні-експозиції або подкасти про одну місію з фокусом на людських історіях – евакуація дітей, спорядження польового медика, щоденні рутини забезпечення. Службове навчання (service learning): шкільні ініціативи на підтримку захисту цивільних – інформаційні кампанії з мінної безпеки, збір необхідних речей для центрів тимчасового розміщення, волонтерські партнерства з місцевими громадськими організаціями – дозволяють перетворити знання на дію і, що не менш важливо, на відчуття спільної відповідальності [52; 56; 65].

Сильним інструментом є морально-правові дилеми. Наприклад: чи може підрозділ залишатися «нейтральним», якщо бачить системні порушення прав людини? Чи допустимо ризикувати життям екіпажу заради евакуації невстановленої кількості людей у негоду? Чи завжди гуманітарний коридор є безпечним рішенням? Вирішення таких кейсів (наприклад, у форматі дебатів)

вчить аргументувати, чути контраргументи та приймати відповідальність за обрану позицію – а це й є «м'язи» громадянської суб'єктності.

Патріотичний ефект підсилює локальний ракурс. Учні з більшою емпатією сприймають історію, коли бачать у ній своїх земляків: фотографії, листи, згадки в місцевій пресі, сторінки родинних архівів. Шкільні музеї та онлайн-експозиції, присвячені землякам-миротворцям, не тільки вшановують людей, а й створюють «мости пам'яті» між поколіннями, вчать дбати про джерела й відповідально працювати з фактами. Доцільно інтегрувати таку роботу з уроками інформатики (оцифрування матеріалів), української мови (інтерв'ю, нарис), мистецтва (візуальні історії), географії (карти місій) – так патріотичне виховання набуває міжпредметної глибини.

Варто зважати й на ризики, серед яких насамперед – травматичний контент: учитель діє за принципами «безпеки та гідності», заздалегідь попереджає про чутливі матеріали, уникає шоківих зображень, пропонує альтернативні форми участі (текст замість відео, узагальнений конспект замість свідчень), забезпечує «право вийти», короткий емоційний дебрифінг і маршрути підтримки (шкільний психолог, ресурсні паузи). Другий ризик – політизація. Тут важливо відділяти аналіз від агітації: працювати з різними джерелами, прозоро маркувати жанр і походження текстів, навчати перевірки фактів (перехресне зіставлення, первинність/вторинність, дата/автор/намір), використовувати «мову обережності» («за наявними даними...», «джерело може бути упередженим...»). Третій – героїзація насильства: акцент переносимо з «образів бою» на захист життя, норми міжнародного гуманітарного права, солідарність, рятувальні та евакуаційні операції, етичні дилеми миротворця. Такі рамки не звужують, а підсилюють виховний потенціал теми: вони показують, що український патріотизм поєднується з правом, гуманізмом і відповідальною громадянською позицією. Ключові запобіжники: попередження про чутливий контент; право на альтернативні завдання; багатоджерельність і фактчек; фокус на захисті цивільних та праві.

Щоб зробити патріотичний компонент вимірюваним, варто задавати конкретні результати: учень пояснює різницю між бойовою операцією і миротворчою; наводить приклади внеску України; описує, як його/її клас може підтримати безпеку й взаємодопомогу в громаді; створює артефакт пам'яті (есей, подкаст, міні-експозицію). Формувальне оцінювання – через рефлексивні щоденники («Що я відчув/відчула, про що думаю і що можу зробити?»), взаємооцінювання у проєктах і чіткі критерії доказовості та етичності – робить виховання не «фонова робота», а частиною навчального процесу.

Отже, український миротворчий досвід відкриває широкі можливості для патріотичного виховання молоді, яке є одночасно емоційним і раціональним, локальним і глобальним, традиційним у своїх чеснотах і сучасним у формах. Він дозволяє показати патріотизм як компетентність і позицію: знати історію й право, співпрацювати, допомагати, аргументувати, брати відповідальність – і бути гідним представником України у власній громаді й у світі. Саме так формується покоління, для якого служити Україні означає щодня працювати заради людської гідності, свободи і миру.

5.3. Авторська методична розробка уроку на тему українських миротворців

Тема уроку: «Українські миротворці: служіння миру, право і громадянська відповідальність».

Місце у програмі: «Громадянська освіта (інтегрований курс)», 10 клас, рівень стандарту, розділ 7 «Україна, Європа, світ».

Тривалість: 1 академічна година (45 хв).

Очікувані результати (учень/учениця):

1) розрізняє бойову операцію, миротворчу місію та гуманітарну операцію;

2) наводить щонайменше три приклади участі України (Балкани/Косово; Сванетія – Грузія; Придністров'я; Ірак – ТМН-І; Афганістан – «Рішуча підтримка»; Малі – MINUSMA тощо);

3) пояснює три принципи миротворчості ООН на прикладі конкретного кейсу;

4) у малій групі формулює рішення морально-правової дилеми з аргументацією;

5) демонструє громадянську позицію (орієнтація на цінність людського життя, права людини, відповідальність).

Компетентності НУШ: громадянські, соціальні, уміння вчитися, ініціативність і підприємливість, інформаційно-цифрова, спілкування державною мовою, загальнокультурна грамотність.

Матеріали та ресурси: карта світу/Європи; набори «карток джерел» (1 стор. кожна); «картка дилеми»; стікери; маркери; таймер.

Хід уроку

1) Вступ-занурення «Чому це про нас?» (5 хв)

На дошці два запитання: «Що таке миротворчість?» і «Для чого Україні брати участь?»

Think-Pair-Share (1-2-2 хв): учні спершу записують по 1-2 твердження, обговорюють удвох, потім клас збирає 3-4 ідеї на дошці. Вчитель фіксує ключові слова: «захист цивільних», «право/мандат», «співпраця», «репутація/союзники», «гуманність».

2) Міні-рамка від учителя (5 хв)

1) Про що взагалі «миротворчість» (1,5 хв).

Уявіть футбольний матч, який перетворився на бійку. Арбітр не грає за жодну команду – його завдання розвести гравців, зафіксувати фоли й дати шанс дограти матч за правилами. Так само і миротворці: вони не приходять перемагати, вони приходять зупинити насильство, роз'єднати сторони і створити простір для політики – перемовин, угод, виборів, відновлення.

Коротко відрізнимо три поняття:

- Бойові дії – застосування збройної сили для виконання бойових завдань; їх ведення регулюється міжнародним гуманітарним правом, національним законодавством, правилами застосування сили та наказами командування.

- Гуманітарні місії – допомога цивільним (їжа, вода, евакуація, медицина). Зазвичай її здійснюють цивільні гуманітарні організації, діяльність яких спрямована на захист життя, здоров'я та гідності постраждалого населення.

- Миротворчі операції – окремий формат міжнародної діяльності з підтримання миру: військові, поліцейські та цивільні компоненти відповідно до мандату виконують завдання зі спостереження за перемир'ям, захисту цивільних, патрулювання, підтримки політичного процесу та інші визначені місією функції.

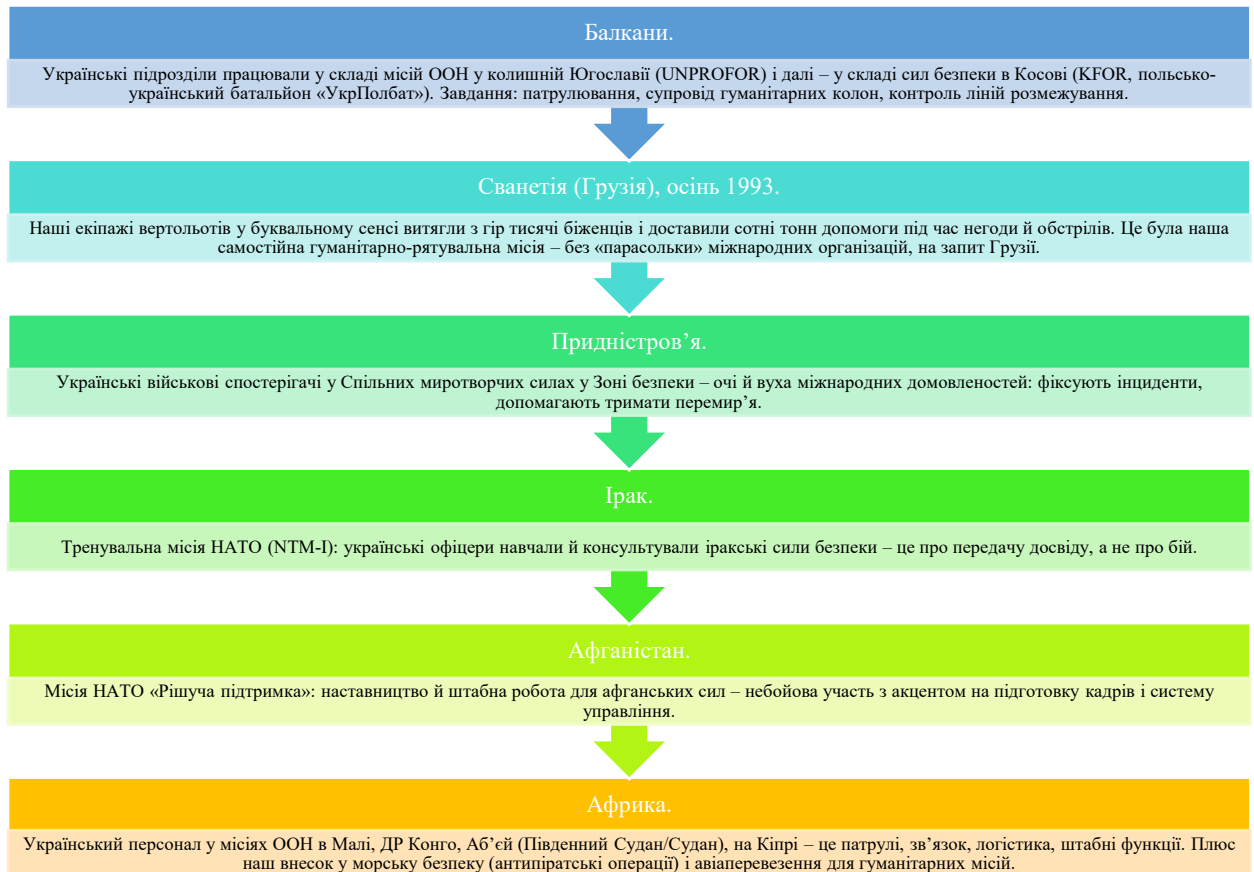
2) Три базові принципи миротворчості ООН (1 хв).

Щоб миротворча операція виконувала свої завдання, вона ґрунтується:

Згода сторін.	• Миротворців пускають за домовленістю. Без згоди – це вже примусова операція, інший правовий режим.
Неупередженість.	• Не «наша» і не «їхня» сторона. Є сторона мандату: виконувати резолюцію й берегти мирних людей.
Обмежене застосування сили.	• Зброя – лише для самооборони і захисту мандату (наприклад, коли загрожують цивільним чи блокують гуманітарну допомогу). Миротворці не «воюють за перемогу», вони змушують правила працювати.

3) «Портфель» України (2 хв).

Україна – не тільки держава, що переживає війну, а ще й контрибутор миру. Кілька промовистих епізодів:

4) Навіщо це знати нам? (30 сек).

Миротворчість – це урок про право замість сили, про відповідальність за цивільних і про те, як Україна діє разом зі світом. Це також реальні професії: від пілота й сапера до перекладача, офіцера з цивільно-військової взаємодії та аналітика.

Підсумок одним реченням: миротворці – це ті, хто дає шанс політиці спрацювати там, де щойно говорили гармати.

3) «Ротаційні станції» з джерелами (15 хв)

Клас ділиться на 4-5 груп. Кожна станція – картка джерела з коротким фрагментом і 3 запитаннями. Через 3-4 хв групи переходять до наступної станції.

Зразки карток (1 абзац + питання):

Станція А: Сванетія, Грузія (1993)

Ключ: евакуація близько 7,6 тис. цивільних, 291 виліт, червоні хрести, гірські перевали, негода [36; 60].

Питання:

1. Яку цінність ставили на перше місце?
2. Чим ця гуманітарно-рятувальна операція відрізнялася від миротворчої операції ООН?
3. Які ризики виникали під час евакуації людей у складних погодних умовах?

Станція В: Косово/KFOR

Ключ: POLUKRBAT (УкрПолбат) у секторі «Схід», виконання завдань із патрулювання та підтримання безпеки [39; 41].

Питання:

1. Чому неупереджена поведінка військовослужбовців важлива під час служби у багатонаціональних силах?
2. Як взаємодіяти з місцевою громадою?
3. Що допомагає формуванню довіри?

Станція С: Придністров'я (зона безпеки)

Ключ: військові спостерігачі, переговорний формат «5+2», EUBAM на українсько-молдовському кордоні, пріоритет політичного врегулювання.

Питання:

1. Чому спостереження і довіра до процедур – це теж інструмент підтримання миру?
2. Які компетентності потрібні спостерігачеві?
3. Як у таких форматах можна оцінювати результат?

Станція D: Ірак – Тренувальна місія НАТО (ТМН-I)

Ключ: наставництво, підготовка сержантів і офіцерів, розвиток інституційної спроможності [42].

Питання:

1. Чим відрізняється «вчити» від «воювати»?
2. Чому підготовка кадрів та інституцій важлива для довгострокової безпеки?
3. Який досвід могла отримати Україна від участі в такій місії?

Станція Е: Малі – MINUSMA

Ключ: місія ООН, український національний персонал, штабні та інші небойові завдання, діяльність у межах мандату місії [37].

Питання:

1. Як у цій операції реалізуються базові принципи миротворчості ООН?
2. Чому важливо діяти в межах мандату?
3. Які професійні та громадянські компетентності потрібні персоналу міжнародної місії?

Результат станцій: кожна група клеїть стікер із 1 висновком: «Що робить місію легітимною й ефективною?».

4) Морально-правова дилема (10 хв)

Групам роздається одна «картка дилеми»:

Дилема 1. «Шторм/евакуація»

Високогірний майданчик, погіршення погоди, на борту – медик і мінімальне пальне. На майданчику – 25 цивільних, з них 5 дітей у критичному стані. Прогноз: вікно погоди – 20 хв. Рішення? Аргументуйте через: цінність життя, безпеку екіпажу, завдання та умови операції, координацію з наземними групами.

Дилема 2. «Неупередженість vs. порушення прав»

Патруль бачить систематичне залякування цивільних з боку однієї зі сторін. Мандат – спостереження і звітність, застосування сили допускається лише в передбачених мандатом випадках. Як діяти, щоб і не порушити принцип неупередженості, і належно реагувати на загрозу цивільним?

Формат: 5 хв на вироблення рішення в групі, 1 хв – підсумок рішення. Клас голосує за аргументованість, а не «героїчність».

5) Підсумок і «Exit ticket» (10 хв)

Учні повертаються до дошки з початковими питаннями й дописують по одному новому твердженню.

Exit ticket:

- Один факт про участь України, який мене вразив.

- Який принцип миротворчості найважче втримати на практиці і чому?
- Що може зробити наш клас/школа для культури безпеки (ідея на 1-2 дії)?

Оцінювання (формувальне)

Міні-рубрика (12 балів):

- Знання фактів (0-3): називає приклади місій / без помилок.
- Розуміння принципів (0-3): правильно застосовує в аргументації.
- Аргументація в дилемі (0-3): чітка логіка, посилення на мандат/право/етичні норми.
- Співпраця (0-2): роль у групі, повага до інших.
- Відповідальність/етика (0-1): чутливість до цивільних, відмова від романтизації насильства.

Учитель дає 2 речення зворотного зв'язку: «вийшло добре / варто додати».

Домашня робота (на вибір)

1. Мікроподкаст (3-4 хв): «Одна місія – три голоси». Оберіть місію; напишіть короткий сценарій від імені медика/пілота/спостерігача (без вигадки фактів, лише узагальнення).
2. Мапа участі України: позначити місії на карті світу, додати легенду (тип: спостережна/стабілізаційна/тренувальна, роки, завдання).
3. Policy-brief (1 стор.): «Як школа може сприяти культурі безпеки?» (інфокампанія з мінної безпеки; волонтерство; партнерство з музеєм/військовою частиною тощо).

Висновки до розділу 5

Отже, опрацювання теми української миротворчості в шкільній громадянській освіті показало, що вона природно поєднує історичний і громадянознавчий компоненти, сприяє формуванню ключових компетентностей і водночас має значний виховний потенціал. Інтегрований підхід дозволяє виводити учнів за межі «переліку подій і дат»: конкретні

приклади української участі в місіях ООН, НАТО та інших міжнародних форматах стають матеріалом для осмислення правових підстав міжнародної безпеки, етики захисту цивільних, механізмів колективної безпеки та ролі держави в міжнародних інституціях. Таке поєднання історичного матеріалу та змісту громадянської освіти створює цілісну картину, у якій минуле, норми міжнародного права й сучасні практики підтримання миру логічно доповнюють одне одного.

Методично доцільними для опрацювання теми є проблемно-діяльнісні формати: аналіз джерел, робота зі «станціями» кейсів, морально-правові дилеми, мапінг місій і малі дослідницькі проекти. Вони сприяють розвитку критичного мислення, аргументації, уміння зіставляти факти й оцінки та формулювати власну позицію. Тема також створює природні можливості для міжпредметних зв'язків із географією, правознавством, інформатикою, українською мовою та іншими навчальними предметами.

Досвід України у міжнародних операціях може використовуватися і як ресурс патріотичного виховання, якщо акцент робиться не на романтизації військової сили, а на професіоналізмі, відповідальності, співпраці, дотриманні права, захисті людської гідності та цивільного населення. Звернення до конкретних історій учасників місій і локального матеріалу дає змогу поєднати загальнонаціональний вимір із особистим та громадським досвідом учнів.

Запропонована авторська розробка уроку демонструє можливість практичного опрацювання теми в інтегрованому курсі «Громадянська освіта» у 10 класі. Її структура – вступне запитання, короткий виклад, ротаційні станції, морально-правова дилема та підсумкова рефлексія – поєднує засвоєння фактичного матеріалу з аналізом джерел, аргументацією та формуванням громадянської позиції. Таким чином, тема української миротворчості може бути змістовно включена до вивчення питань міжнародних відносин, міжнародного права, системи безпеки, діяльності міжнародних організацій та участі України у світовому співтоваристві.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз міжнародної миротворчості та участі України в операціях з підтримання миру засвідчив багатовимірний характер явища, де поєднуються норми міжнародного права, інституційні процедури ООН і регіональних організацій, політичні рішення держав та практики військово-цивільного реагування. Історіографічний огляд показав, що від «класичної» моделі миротворчості 1948–1988 рр., заснованої переважно на спостереженні, розмежуванні сторін і мінімальному застосуванні сили, практика поступово еволюціонувала до багатокomпонентних мандатів кінця XX – початку XXI ст. із завданнями захисту цивільного населення, реформи сектору безпеки, супроводу виборчих процесів і відбудови інституцій. Джерельна база дослідження, що поєднує міжнародно-правові й національні нормативні акти, документи міжнародних організацій, відомчі та статистичні матеріали, наукові праці, медіаджерела та освітні нормативно-програмні документи, дала змогу розглянути проблему в історико-правовому, інституційному та освітньо-методичному вимірах. Водночас ключові структурні дилеми – насамперед політична заблокованість Ради Безпеки та невизначеність меж між підтриманням і примушенням до миру – залишаються чинниками нерівної ефективності міжнародних місій.

Нормативно-правовий вимір визначає рамки легітимності та дієздатності операцій. Система глав VI, VII та VIII Статуту ООН забезпечує інструментальну гнучкість, але відсутність кодифікованого стандарту для сучасних багатокomпонентних мандатів породжує варіативність підходів і залежність від політичних компромісів. Генеральна Асамблея, фінансуючи місії та застосовуючи механізм «Єдності на користь миру», частково компенсує блокування Ради Безпеки, однак не замінює її повноважень у сфері підтримання міжнародного миру й безпеки. У підсумку ефективність миротворчості значною мірою визначається якістю мандату, ресурсним

забезпеченням, чіткістю правил застосування сили та наявністю реалістичної політичної стратегії врегулювання.

Український досвід засвідчив значення правових механізмів, інституційної взаємодії та практичних компетентностей для тривалої участі держави в міжнародній миротворчій діяльності. З 1992 р. Україна сформувала нормативно-правові й організаційні механізми направлення національних контингентів і персоналу та участі в операціях і місіях під егідою ООН, НАТО й в інших міжнародних форматах. Емпіричний масив – Балкани (UNPROFOR/IFOR/SFOR, Східна Славонія, KFOR), гуманітарна операція у Сванетії 1993 р., придністровський трек (військові спостерігачі, формат «5+2», EUBAM), участь у ТМН-I в Іраку, місії «Рішуча підтримка» в Афганістані, морських операціях «Активні зусилля» та «Океанський щит», підтримці операції в Дарфурі, місіях ООН у Малі, ДР Конго, Аб'ей та на Кіпрі – демонструє різноманітність правових підстав, завдань і форматів української участі. Цей досвід сприяв накопиченню практик міжвідомчої координації, логістики, штабної роботи, взаємодії з міжнародними та цивільними компонентами місій.

Порівняльний огляд європейських кейсів – Балкан, Південного Кавказу та Придністровського регіону Республіки Молдова – показав залежність результативності міжнародної присутності від відповідності мандату реальній конфігурації конфлікту, наявності достатніх ресурсів і політичних механізмів урегулювання. Спостережні формати за відсутності дієвих політичних гарантій мали обмежені можливості впливу на перебіг конфлікту. Українська участь у цих процесах набувала різних форм – від військової присутності й гуманітарних заходів до посередництва, військового спостереження та технічного сприяння в межах EUBAM, що відображало поступове розширення інструментів міжнародної діяльності України.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 р. змінило безпекові пріоритети держави та зумовило відкликання українського національного контингенту і національного персоналу з міжнародних

операцій для концентрації сил і ресурсів на потребах національної оборони. Таким чином, 2022 р. став завершальною межею попереднього етапу участі України в міжнародній миротворчій діяльності. Накопичений упродовж 1992–2022 рр. досвід включав штабну роботу, логістику, взаємосумісність, взаємодію з міжнародними партнерами та цивільним населенням і становить важливу складову професійного досвіду українських військовослужбовців та національного персоналу.

Освітній вимір дослідження показав, що матеріал про участь українських миротворців у врегулюванні міжнародних конфліктів має безпосередній дидактичний потенціал у змісті інтегрованого курсу «Громадянська освіта» у 10 класі. Його використання відповідає програмним питанням міжнародних відносин, міжнародного права, системи безпеки, діяльності міжнародних організацій, міжнародної солідарності та участі України у світовому співтоваристві. Конкретні кейси української участі дають змогу поєднувати засвоєння фактичного матеріалу з осмисленням принципів міжнародного права, прав людини, захисту цивільного населення, громадянської відповідальності та ролі держави в міжнародних інституціях. Методично доцільними для такого опрацювання є аналіз джерел, робота з навчальними кейсами, картою, морально-правовими дилемами, рольове моделювання, аргументоване обговорення та формувальне оцінювання.

Авторська методична розробка уроку на тему українських миротворців конкретизує ці можливості для навчання громадянської освіти у 10 класі. Поєднання короткого інформаційного блоку, ротаційних станцій із кейсами, морально-правових дилем і підсумкової рефлексії дає змогу використовувати історичний матеріал не як самоціль, а як основу для аналізу суспільно значущих проблем, формування критичного мислення, аргументації, відповідального ставлення до питань миру, безпеки, прав людини та міжнародної співпраці. Водночас досвід українських миротворців може бути використаний для патріотичного виховання за умови акцентування не на

романтизації військової сили, а на професіоналізмі, відповідальності, дотриманні права, захисті людської гідності та цивільного населення.

Узагальнюючи, участь українських миротворців у врегулюванні міжнародних конфліктів наприкінці XX – на початку XXI ст. є не лише важливою складовою зовнішньополітичної та безпекової діяльності України, а й змістовим ресурсом громадянської освіти. Її дидактичне опрацювання дозволяє пов'язати конкретний історичний досвід України з вивченням міжнародного права і безпеки, діяльності міжнародних організацій, прав людини, громадянської відповідальності та міжнародної солідарності, що обґрунтовує доцільність включення цієї проблематики до змісту курсу «Громадянська освіта» у 10 класі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Декларація тисячоліття, затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 55/2 від 8 вересня 2000 р. Нью-Йорк : Організація Об'єднаних Націй, 2000.
3. Єдність на користь миру : Резолюція Генеральної Асамблеї № 377 (V) від 3 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_600 (дата звернення: 11.09.2025).
4. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися такою, що завдає надмірних пошкоджень або має невибіркову дію. *Міжнародний комітет Червоного Хреста*. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0811.pdf (дата звернення: 08.09.2025).
5. Конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів. Гаага, 18 жовтня 1907 р.
6. Меморандум про взаєморозуміння між ООН та Урядом України стосовно внеску до системи резервних угод ООН від 6 серпня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 75. Ст. 149.
7. Організація Об'єднаних Націй. Доклад Генерального секретаря «Порядок денний для миру» : A/47/277-S/24111. Нью-Йорк : ООН, 1992.
8. Про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз : Угода між Європейським Союзом і Україною від 13 червня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 23. Ст. 212.
9. Про відкликання національного контингенту і національного персоналу, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і

безпеки : Указ Президента України від 7 березня 2022 р. № 114/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114/2022#Text>.

10. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

11. Про направлення миротворчого контингенту для участі України у миротворчій операції в Косово, СРЮ : Указ Президента України від 14 липня 1999 р. № 852/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 31. Ст. 1600.

12. Про направлення миротворчого персоналу України до Республіки Ірак : Указ Президента України від 30 листопада 2005 р. № 1675/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1675/2005#Text> (дата звернення: 09.09.2025).

13. Про направлення національного персоналу для участі України в тренувально-дорадчій Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан : Указ Президента України від 30 березня 2015 р. № 185/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1852015-18698> (дата звернення: 10.09.2025).

14. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав : Закон України від 2 березня 2000 р. № 1518-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 144.

15. Про рішення РНБО України «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України» : Указ Президента України від 24 квітня 2009 р. № 435/2009. *Офіційний вісник України*. 2009. № 45. Ст. 1504.

16. Про рішення РНБО України від 21 квітня 2011 р. «Про участь Збройних Сил України у багатонаціональних військових формуваннях високої готовності» : Указ Президента України від 21 квітня 2011 р. № 492/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 32. Ст. 1341.

17. Про рішення РНБО України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 8 червня 2012 р. № 390/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 45. Ст. 1750.

18. Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН у зонах конфліктів на території колишньої Югославії : Постанова Верховної Ради України від 3 липня 1992 р. № 2538-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 38. Ст. 564.

19. Про участь контингенту Збройних Сил України в миротворчих силах ООН у Східній Славонії : Постанова Верховної Ради України від 25 березня 1996 р. № 102/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 14. Ст. 66.

20. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки : Закон України від 23 квітня 1999 р. № 613-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22. Ст. 202.

21. Про участь українського контингенту в операції багатонаціональних сил з виконання угоди на території Боснії і Герцеговини : Постанова КМ України від 29 грудня 1995 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1073-95-п> (дата звернення: 24.09.2019).

22. Резолюція РБ ООН 713 (1991). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_713 (дата звернення: 07.09.2025).

23. Резолюція РБ ООН 757 (1992). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/152502_152502 (дата звернення: 02.09.2025).

24. Резолюція РБ ООН 819 (1993). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?...> (дата звернення: 29.08.2025).

25. Резолюція РБ ООН 1031 (1995). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_1031 (дата звернення: 05.09.2025).

26. S/RES/50 (1948). *Calling for a cessation of hostilities in Palestine*. URL: <https://digitallibrary.un.org/search?...> (дата звернення: 17.08.2025).

27. A/RES/1000 (ES-I). *Resolution 1000*. URL: <https://unispal.un.org/...> (дата звернення: 17.12.2020).

28. Статут Організації Об'єднаних Націй. Департамент громадської інформації ООН. Київ, 2008. URL: [https://unic.un.org/...](https://unic.un.org/) (дата звернення: 27.08.2025).

29. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ : Представництво ООН в Україні, 2008. 67 с.

30. Угода між Україною та НАТО щодо місії «Рішуча підтримка» (7 квітня 2015 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_032#Text (дата звернення: 12.09.2025).

31. Угода між Україною та НАТО про участь у військово-морських операціях «Активні зусилля» (21.04.2005 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_013#Text (дата звернення: 11.09.2025).

32. Угода між Україною та НАТО про операцію «Океанський Щит» (ратифікована Законом № 580-VII від 19.09.2013 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_027#Text (дата звернення: 09.09.2025).

33. United Nations General Assembly. *Resolution ES-11/1*. 2022. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/ES-11/1 (дата звернення: 31.08.2025).

34. United Nations. *Charter of the United Nations*. 1945. URL: <https://www.un.org/en charter-united-nations/> (дата звернення: 12.09.2025).

Наукова література та інші джерела

35. Боснійська війна. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Bosnian_War (дата звернення: 03.09.2025).

36. Волошин Н. Одна з перших і забутих миротворчих місій Збройних Сил України. 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/30/misiya-zsu/> (дата звернення: 10.09.2025).

37. Вперше Україна направила миротворців у Малі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vpervye-ukraina-napravila-mirotvortsev-mali-1563821292.html> (дата звернення: 12.09.2025).

38. Грузинські акценти українському політикуму. *For.Um*. 15 серпня 2008. URL: <http://ua.for-ua.com/analytics> (дата звернення: 05.09.2025).

39. Задириєнко Д. С., Бабенко Л. Л. Участь України у миротворчих місіях НАТО. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації*. Полтава – Вітебськ, 2020. С. 47–59.

40. Заява МЗС України щодо ситуації у Південній Осетії (Грузія). URL: <https://mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/19518.htm> (дата звернення: 06.09.2025).

41. Історія миротворчої діяльності Збройних Сил України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/>... (дата звернення: 10.09.2025).

42. Історія участі України в діяльності тренувальної місії НАТО в Республіці Ірак. *Військово-науковий вісник*. 2012. № 18. С. 47–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2012_18_7 (дата звернення: 11.09.2025).

43. Кіпр. Спеціальний миротворчий центр. URL: <https://smc.nai.au.kiev.ua/k%D1%96pr/> (дата звернення: 25.08.2025).

44. Конго. Спеціальний миротворчий центр. URL: <https://smc.nai.au.kiev.ua/kongo/> (дата звернення: 28.08.2025).

45. Кучик О., Цебенко О. Участь України у врегулюванні етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Вип. 28. С. 3–12.

46. Меморандум про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям : міжнародний документ від 8 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_069 (дата звернення: 09.09.2025).

47. Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM). URL: <https://www.eubam.org/> (дата звернення: 04.09.2025).

48. Неприцький О. А. Придністровський конфлікт: спроби врегулювання. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. 2006. Вип. 10. С. 328–331.

49. Операції НАТО. Київ : Т-во «Знання» України, 2007. 24 с.

50. Панченко Л. Є. Міжнародно-правова та внутрішньо-правова регламентація міжнародної миротворчої діяльності. *Часопис КУП*. 2015. № 3. С. 361–366.

51. Перова Л. В. Участь України в миротворчих операціях ООН: правові та практичні питання. *Наук. вісник УжНУ. Серія Право*. 2019. Вип. 58. Т. 2. С. 191–194.

52. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі. Київ : Юстон, 2020. 125 с.

53. Пінцак В. Політика України щодо врегулювання Придністровського конфлікту. *Віче*. 2008. № 5–6. С. 70.

54. Резанова М. Л. Придністровський конфлікт – зміни формату врегулювання. *НІСД*. URL: [https://www.niisp.gov.ua/...](https://www.niisp.gov.ua/) (дата звернення: 05.09.2025).

55. Романюк Н., Більчук О. Участь України в миротворчих місіях ООН. *Міжнародні відносини*. 2021. № 2 (10). С. 39–50.

56. Сорочинська Т. А. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі. Рівне : РДГУ, 2024. 80 с.

57. Спільні миротворчі сили в зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова (10 військових спостерігачів).

58. Сребреницька різанина. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Srebrenica_massacre (дата звернення: 11.09.2025).

59. Тельман В. Україна надала допомогу Грузії на 8 млн дол. *Утро.ua*. 25 серпня 2009. URL: [https://www.utro.ua/...](https://www.utro.ua/) (дата звернення: 07.09.2025).

60. Українські вертольоти евакуювали біженців з Кодори у 1993 році. *Український мілітарний портал*. URL: [https://web.archive.org/web/...](https://web.archive.org/web/) (дата звернення: 08.09.2025).

61. Українські солдати були для нас ангелами. Як Україна допомогла Канаді евакуювати афганців. *BBC News Україна*. URL: [https://www.bbc.com/...](https://www.bbc.com/) (дата звернення: 12.09.2025).

62. Участь Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру. *Міністерство оборони України*. URL: <http://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 12.09.2025).

63. Хорватська війна за незалежність. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_War_of_Independence (дата звернення: 09.09.2025).

64. Що відомо про українських миротворців? URL: <https://www.armyfm.com.ua/shho-vidomo-pro-ukrainskih-mirotvorciv/> (дата звернення: 11.09.2025).

65. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків : ХНАДУ, 2017. 324 с.

66. 15 липня – День українського миротворця. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/07/15/15-lypnja-den-ukrayinskogo-mirotvorczya/> (дата звернення: 09.09.2025).

67. Berdal M., Economides S. (Eds.). *United Nations Interventionism, 1991–2004*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. P. 1–31.

68. Chesterman S. *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2001.

69. Deploying Peacekeepers. *United Nations Peacekeeping*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/deploying-peacekeepers> (дата звернення: 08.09.2025).

70. Diehl P. F. *First United Nations Emergency Force (UNEF I)*. In: *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. Oxford : OUP, 2015.

71. Eliasson J. Preventive Diplomacy. In: *The Adventure of Peace*. New York, 2006. P. 286–297.

72. European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM). URL: <https://eumm.eu/> (дата звернення: 25.08.2025).

73. European Union. *EU's Response to the War in Ukraine*. 2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2772> (дата звернення: 10.09.2025).

74. GVNOONIP is a factual bulletin. *United Nations Organization*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unmogip> (дата звернення: 17.08.2025).

75. Hatto R. From Peacekeeping to Peacebuilding: The Evolution of the Role of the United Nations in Peace Operations. *International Review of the Red Cross*. 2013. Vol. 95. P. 495–515.

76. History of Peacekeeping Operations. *United Nations Organization*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/our-history> (дата звернення: 17.08.2025).

77. Keohane D. Lessons from EU Peace Operations. *Journal of International Peacekeeping*. 2011. Vol. 15. P. 200–217.

78. Kosovo War and NATO Intervention. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/NATO_bombing_of_Yugoslavia (дата звернення: 06.09.2025).

79. Mandates and the Legal Basis for Peacekeeping. *United Nations Peacekeeping*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/mandates-and-legal-basis-peacekeeping> (дата звернення: 24.08.2025).

80. Mays T. M. *Historical Dictionary of Multinational Peacekeeping*. 2nd ed. Lanham : The Scarecrow Press, 2004.

81. Nordquist M. *What Color Helmet? Reforming Security Council Peacekeeping Mandates*. Newport Paper. No. 12. Aug. 1997.

82. Role of the Security Council. *United Nations Peacekeeping*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/role-of-security-council> (дата звернення: 23.08.2025).

83. The UN Budget. *Better World Campaign*. URL: <https://betterworldcampaign.org/un-budget/> (дата звернення: 03.09.2025).

84. UN Peacekeeping Operations: ONWUP – Factual Bulletin. *United Nations Organization*. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/untso> (дата звернення: 17.08.2025).

85. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (UNHRMM). *OHCHR*. URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine/our-presence> (дата звернення: 11.09.2025).

86. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK). URL: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unmik> (дата звернення: 05.09.2025).

87. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). *Humanitarian Response Plan for Ukraine*. 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/>... (дата звернення: 02.09.2025).

88. United Nations Security Council. *Meetings on the Situation in Ukraine*. 2022. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/meetings-situation-ukraine> (дата звернення: 06.09.2025).

Освітні нормативно-програмні документи

89. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 18.09.2025).

90. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України : наказ МОН України від 3 серпня 2022 р. № 698. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

91. Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки : наказ Міністерства освіти і науки України від 20 серпня 2025 р. № 1163. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roky> (дата звернення: 18.10.2025).

92. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки

України від 13 серпня 2025 р. № 1/16828-25. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi> (дата звернення: 26.09.2025).